

1:50,000

1 uur gaans

landse mijlen

Historische Kring Bemmel

Kringblad

Jaargang 21, nr 3.

September 2011

Historische Kring Bemmelen

Uitgave ten behoeve van de leden, jaargang 21 no 3.
DATA DRUK Gendt
ISSN 1384-9271

Inhoudsopgave:

Voorwoord	1
Heeft u uw contributie al betaald?	2
De militaire Willems-Orde van Gijsbertus van Meegen	3
Uut de ouwe deus	9
De Bemmelse jaren van Charles Estourgie	10
Karikaturen van bekende Bemmelingen (4)	26
200 jaar Burgerlijke Stand	27
De brandweerploeg van 1984	32
Excursie Historische Tuin Lent	34
Geweld in de Boven-Betuwe (deel 2)	36
Geweld in de Boven-Betuwe (deel 3)	49
Bemmelen omstreeks 1778	61
Internet wetenswaardigheden	64
Aanwinsten	64
Colofon	

Dit is de eenenzestigste uitgave van het Kringblad.
Het voornemen bestaat het volgende nummer in januari 2012 te laten verschijnen. Kopij voor dat nummer is welkom en kan bij de redactieleden of bij het secretariaat worden ingeleverd. Als uiterste datum voor het inleveren van kopij willen wij graag 1 november 2011 aanhouden.

Voorwoord

Een jaar vol verandering?

Het bestuur

We hadden grootse plannen met de kringruimte. Het inzetten van een wand en daardoor een functionelere inrichting van onze ruimten in de Kinkel. Interne problemen bij het Cultureel Centrum de Kinkel hebben ervoor gezorgd dat de situatie op dit moment niet duidelijk is. Verantwoordelijkheden en financiën worden herzien. Hierdoor willen wij als Historische Kring even geen menskracht en financiën steken in een verbouwing. Zodra er meer duidelijkheid is ontstaan over de situatie en de toekomst van de Kinkel zal dit weer worden opgepakt.

Tevens is de gemeente Lingewaard haar subsidiestroom aan het herzien. Dit zal ook financiële gevolgen hebben voor de Kinkel en voor verenigingen zoals onze Historische Kring Bemmeler. Totdat hier duidelijkheid over is, houden we onze ruimtelijke plannen in beraad. We hopen dat we snel het een en ander weer kunnen oppakken.

Ondertussen blijven wij niet bij de pakken neerzitten. Het bestuur wil van de Historische Kring Bemmeler een vereniging maken, waarin leden actief meewerken. Wij beseffen dat niet iedereen actief mee wil of kan werken en heel blij zijn met wat er gedaan wordt binnen de vereniging. Maar we zouden het fijn vinden als er van de nu ruim 500 leden zich meer leden gestimuleerd zouden voelen om iets binnen de vereniging te gaan doen.

Het bestuur neemt hiertoe het initiatief door werkgroepen op te starten waarin leden een bijdrage kunnen leveren op een gebied dat ze aanspreekt. We denken daarbij aan de volgende werkgroepen:

- Werkgroep Redactie voor het (laten) schrijven van artikelen en redigeren van de teksten voor het kringblad, de verspreiding en het actueel houden en uitbouwen van de website.
- Werkgroep Genealogie voor het beheer en toegankelijk maken van genealogische gegevens van families binnen het werkgebied van de kring.
- Werkgroep Bibliotheek voor het beheer en verdere uitbouw van onze bibliotheek.
- Werkgroep Historische Objecten voor het beheer van objecten, materialen en historische boeken.
- Werkgroep Digitalisering, Beeld en Geluid voor het beheer en verwerving van foto's, films en geluid.
- Werkgroep Activiteiten voor de organisatie van onze lezingen, excursies en andere activiteiten.

- Werkgroep Kringruimte voor het onderhoud kringruimte en het verzorgen van voorzieningen als koffie etc.
- Werkgroep Tweede Wereldoorlog voor het beheer en toegankelijk maken van informatie over de Tweede Wereldoorlog.
- Werkgroep Archeologie voor het beheer en toegankelijk maken van informatie over archeologie in het algemeen en ons kringgebied in het bijzonder.
- Werkgroep Geschiedenis voor het beheer en toegankelijk maken van informatie over de geschiedenis van ons kringgebied.

Vindt u het leuk om iets te doen voor uw vereniging en spreekt een van de genoemde werkgroepen u aan, neem dan contact op met een van de bestuursleden of kom op een dinsdagochtend of -avond eens praten.

We willen de werkgroepen opstarten als er voldoende belangstelling voor is. Dat betekent ook dat de werkgroep voor een groot deel zelf kan bepalen wat ze gaan doen. Samenwerking met het bestuur en andere werkgroepen zal er uiteraard ook zijn.

Heeft u uw contributie al betaald?

Nol van Rossum, penningmeester

Uit onze administratie blijkt dat een groot deel van de leden de contributie voor 2011 nog niet heeft voldaan. Het kan zijn dat u dit ontgaan is. Om kosten te besparen hebben wij er dit jaar voor gekozen geen acceptgirokaarten meer te versturen, maar om het verzoek tot het voldoen van de contributie in ons kringblad te plaatsen. We hadden niet verwacht dat zoveel leden de oproep blijkbaar over het hoofd hebben gezien.

HEEFT U UW CONTRIBUTIE NOG NIET VOLDAAN?

Dan verzoeken wij u dit alsnog te doen. Dit spaart uw vereniging in ieder geval de nodige kosten uit om iedereen persoonlijk aan te schrijven. U kunt uw contributie voldoen door € 15,00 voor een enkel lid, eventueel vermeerderd met € 4,50 per gezinslid, over te maken op onze rekening:

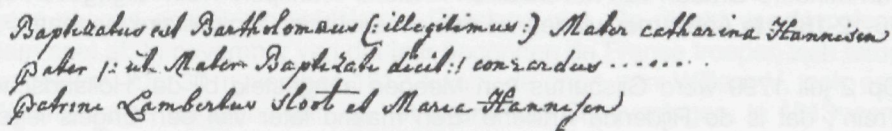
Rabobank Bommel 10.57.26.443 t.n.v. Historische Kring Bommel onder vermelding van uw naam.

De militaire Willems-Orde van Gijsbertus van Meegen

Marijke Hermsen-Jansen, Balgoy

Er zullen in Bemmelen zeker nog mensen zijn, die zich de naam "de majoor" herinneren. Niet de persoon want die is al bijna 200 jaar dood. Maar zijn kleinzoon werd "Gijs van de Majoor" genoemd. Zelfs zijn achterkleinkinderen, zo ook mijn moeder wordt nog steeds naar hem genoemd: Riet van Gijs van de Majoor. Wie was deze majoor en hoe kwam hij aan de Willemsorde ?

Hij werd geboren in Valburg en op 31 mei 1779 gedoopt in Eijmeren. In het doopboek van Eijmeren staat zijn doop als volgt beschreven:

*Baptizatus est Bartholomeus (:illegitimus:) Mater catharina Hannisen
Pater /: ut Mater Baptizati dicit: / Conrardus
Patrini Lambertus Sloot et Maria Hannisen*

Inschrijving in het doopboek van Eijmeren:

Baptizatus est Bartholomeus (:illegitimus:) Mater Catharina Hannisen

Pater /: ut Mater Baptizati dicit: / Conrardus

Patrini Lambertus Sloot et Maria Hannisen

Vertaald staat er: Gedoopt is Bartholomeus (onwettig), moeder Catharina Hannisen,

Vader /: zoals de Moeder van de gedoopte zegt: / Conrardus.....

Getuigen Lambertus Sloot en Maria Hannisen

Waarom dopen in Eijmeren en niet in Valburg? In die tijd was het katholieke geloof verboden, wel mochten er kleine katholieke staties zijn, vaak niet meer dan een schuur of een kapel. Zo'n statie was er ook in Eijmeren, ten westen van Elst en ook in Hulhuizen bij Gendt. De burgerlijke stand bestond nog niet en de kerken moesten dopen, trouwen en begraven bijhouden in hun boeken. Dat begon dus niet zo goed voor de kleine Bartholomeus om meteen onwettig genoemd te worden. Maar wel welkom neem ik aan.

Hoe kwam Bartholomeus Hannisen aan de naam Gijsbertus van Meegen?

Toen Bartholomeus, die ze waarschijnlijk Bart of Gijsbart noemden, 6 jaar was trouwde zijn moeder op 31-7-1785 met Arnoldus van Meegen. Arnoldus (ook Arend genoemd) en Catharina (ook Kaatje genoemd), kregen nog zeker 9 kinderen, Bart had dus veel halfbroers en zussen. Hij groeide op in Valburg. Valburg was niet groot en de burgerlijke stand bestond nog niet, dus op den duur ging hij daar door het leven als Bart of Gijsbart van Meegen.

Op 6 februari 1803 trouwde Gijsbart met Johanna van Deest, geboren in Horssen. Ze kregen 4 kinderen, die in verschillende plaatsen werden geboren,

want Gijsbart was inmiddels beroepsmilitair geworden en waar zijn garnizoen ging, gingen hij en het gezin mee. Zo woonden ze o.a. in Horssen, Delft, Amersfoort en later in Lent.

Hoe was de situatie in dit land in die tijd? De Zuidelijke Nederlanden, nu zo ongeveer België en Luxemburg, werd in 1794 door de Franse legers bezet en bij Frankrijk ingelijfd. In 1795 werden ook de Noordelijke Nederlanden bezet door de Fransen. Nadat Erfstadhouder Willem V naar Engeland is gevlucht, werd de Bataafse Republiek uitgeroepen en deze werd een bondgenoot van Frankrijk.

In militaire dienst

Op het "extract uit het Stamboek van de Onder-Officieren en Manschappen van mindere Graden van het Bataillon Artillerie Transport Trein" afgegeven op 16-12-1828 te Antwerpen vinden we een overzicht van zijn militaire loopbaan.

Op 2 juli 1799 werd Gijsbertus van Meegen aangesteld bij de "Hollandsche Trein", dat is de Rijdende Artillerie. Een maand later viel een Engels leger Noord-Holland binnen, samen met Russische troepen. Het werd een bloedige slag bij Hoorn, Bergen, Alkmaar en Castricum.

Op 17 september werd Gijsbertus krijgsgevangen genomen. Het begon dus niet zo goed voor hem, maar gelukkig werd hij op 20 oktober uitgewisseld met een Engelse of Russische soldaat. Kort daarna bliezen de Engelsen de aftocht. Zo begon zijn militaire loopbaan. Er zouden nog vele veldslagen volgen en oorlogen worden uitgevochten.

In 1804 kroonde Napoleon zichzelf tot keizer. De Bataafse Republiek die sinds 1801 het Bataafs Gemenebest heette, stond nog steeds onder Frans bewind.

Gijsbertus van Meegen was dus in feite in dienst van Napoleon. Hij nam deel aan een aantal veldtochten: In 1800/1801 vocht hij in

Gijsbertus van Meegen (1779-1851).

Neus: dik

Mond: ordinair

Kin: rond

Haar: donkerbruin

Wenkbrauwen : idem

Merkbare teekenen : geen.

Staat van dienst

Een overzicht van zijn staat van dienst:

2 juli 1799	Geëngageerd bij de Hollandsche trein
17 sept 1799	Krijgsgevangen genomen door de Engelschen
28 november 1799	Uitgewisseld
1806	Brigadier
1808	Wachtmeester
11 november 1812	Bij Smolensk door Russen gevangen genomen
1 juli 1814	Teruggekeerd
21 juli 1814	Te Amersfoort geëngageerd als Wachtmeester voor 6 jaren zonder handgeld
9 april 1815	Bij het Korps aangekomen
27 november 1818	Bevorderd tot Opperwachtmeester
1 november 1820	Geëngageerd voor 6 jaren
24 september 1823	Door het bataillon Artillerie Transport Trein overgenomen van het Bataillon veldartillerie.

De Militaire Willems-Orde

De Militaire Willems-Orde is een Nederlandse militaire onderscheiding en tevens de oudste en hoogste Nederlandse ridderorde. De orde werd op 30 april 1815 ingesteld door koning Willem I: *"tot belooning van uitstekende daden van moed, beleid en trouw, bedreven door diegenen, welke, zoo ter zee als te lande, in welke betrekking ook, en zonder onderscheid van stand of rang, Ons en het Vaderland dienen. Deze Orde zal echter in bijzondere gevallen ook kunnen worden gegeven aan vreemde militairen, niet in Nederlandschen dienst zijnde."*

*De medaille van de Militaire Willems-Orde, Ridder 4e klasse.
Toelichting: een zilveren kruis, maar met de vuurslag in goud, en een zilveren kroon aan een lint op de linkerborst.*

Op het uittreksel van het register van de Willems-Orde van Gijsbert staat het als volgt:

"1815. In Zuid Nederland (nu België) en Frankrijk, onder de order van den Hertog van Wellington. In dezelve bijgewoond de Batailles van Quatre Bras en Waterloo".

Voor zijn aandeel in deze slag bij Waterloo, heeft Gijsbertus van Meegen op 18 juli 1815 de Militaire Willems-Orde der vierde klas ontvangen. Hij was no. 68 die in zijn klasse deze bijzondere medaille kreeg.

Achternaam

Nog even een stukje over het aannemen van een achternaam. De als Bartolomeus Hannissen geboren Gijsbertus van Meegen, had dus de achternaam van zijn stiefvader aangenomen. In het dorp waar ze toen woonden was dat geen probleem. Maar toen in 1812 de burgerlijke stand werd ingevoerd, moest iedereen een achternaam opgeven en waarschijnlijk ook kunnen bewijzen wie hij was met een inschrijving in het doopboek van een kerk.

Toen Gijsbertus op 29-10-1831 in Elst in het huwelijk trad met Anna Maria Janssen was hij weduwnaar van Johanna van Deest. Hij was 52 jaar.

In de huwelijksbijlage is een extract opgenomen van een notariële akte van notaris Nicolaas Franken te Elst, waaruit blijkt dat de bruidegom de "toenaam" Van Meegen heeft aangenomen. Deze "akte van bekendheid" is gepasseerd op 8 mei 1824. In deze akte verklaren vier oudere mannen uit Valburg:

"dat zij zeer wel kennen den persoon, gaande onder de naam Bart of Gijsbart van Meegen, als opperwachtmeester dienende bij het bataillon Trein-soldaten van dit Koninkrijk en Ridder van de Militaire Willems orde, dat zij weten dat deze persoon buiten echt te Valburg is geboren van Catharina Hannisen, welke na de geboorte van dien zoon gehuwd is met Arend van Meegen, dat voorts gezegde persoon te Valburg ten huize van gezegde Arend van Meegen even als een kind van dezen is opgevoed, dat hij ook naar genoemde Arend van Meegen in zijn jeugd steeds Bart of Bartholomeus is genoemd en dat hij eindelijk dezelfde moet zijn als dien in het Roomsche Katholiek doopboek van Elst als gedoopt den een en dertigsten mei des jaars zeventienhonderd negen en zeventig onder de naam Bartholomeus onwettige zoon van Catharina Hannisen is vermeld. Waarvan akte."

Hiermee is de achternaam Van Meegen officieel.

In tegenstelling tot zijn stiefvader, schreef Gijsbertus zijn achternaam met twee ee's. Zijn halfbroers en -zussen schreven van Megen met één e. De nakomelingen van Gijsbertus schrijven tot op de dag van vandaag hun naam met twee e's.

Gijsbertus van Meegen overleed op 5 april 1851 te Doornik onder Ressen gemeente Bommel. Zijn kinderen en kleinkinderen kregen de bijnaam "van de majoor", een verwijzing naar zijn militaire rang van opperwachtmeester bij de artillerie. In de landmacht heet dat sergeant-majoor of afgekort "majoor".

„DE BRUGDIJK” BINNENKORT IN OUDE STAAT HERSTELD?

De Gelderlander 12-1-1961

In harmonie met „De Kinkelenberg”

In dezelfde raad van Bemmell, die vrijdag a.s. gehouden zal worden, wordt het plan ingediend voor de verbouwing van „De Brugdijk”, dat naast het gemeentehuis van Bemmell „De Kinkelenburg” ligt. Dit huis, dat door zijn vervallen staat al jaren lang een doorn in het oog van de bevolking was, moet vroeger een adellijk huis geweest zijn. Algemeen wordt aangenomen dat „De Brugdijk” een afsplitsing is van Pol en Beringen. De historie laat ons echter in het onzekere, maar uit de situatie van het adellijk huis, kan geconcludeerd worden dat het omstreeks 1300 een van de bijgebouwen van „De Kinkelenburg” is geweest, omdat de brug over de gracht van het gemeentehuis aan de zijde van „De Brugdijk” ligt.

En daarbij maakt het gebouw ook een sterke secundaire indruk, wat muren en fundamenteën betreft. Niettegenstaande dit feit was „De Brugdijk” in 1681 alldiaal, terwijl „De Kinkelenburg” — waarschijnlijk afgeleid van Koningsburcht van Claudius Civilis — vier eeuwen lang feodaal is geweest.

Te klein

De gemeente heeft gemeend deze vroegere adellijke bezittingen te moeten restaureren, daar zij door de diverse functies die zij in de loop der eeuwen vervuld heeft vervallen en gehavend uit de strijd is gekomen. Van opslagplaats tot ruimte voor scholen, was het huis gedurende de laatste tijd opslagplaats voor de brandweer. Het ligt in de bedoeling het gebouw in dezelfde stijl als waarin „De Kinkelenburg” is opgetrokken te restaureren.

De schoonheid van het dorp Bemmell zal door de harmonische eenheid, die de beide gebouwen vormen, ongetwijfeld verhoogd worden. Door allerlei omstandigheden is het huidige gemeentehuis te klein geworden. En daar men niet door uitbreiding de architectonische schoonheid van dit middeleeuws kasteel met het in de Franse tijd aangebouwde herenhuis geweld aan wilde doen, heeft de gemeente besloten een gedeelte van haar secretarie in het in

de toekomst gerestaureerde gebouw onder te brengen.

Brandweer

De begane grond zal ingericht worden voor de dienst gemeentewerken met daarnaast een garage voor de brandweer plus nog wat ruimte.

Op de eerste verdieping is een woning voor de toezichthouder op het brandweermateriaal gepland, alsook een instructielokaal voor de brandweer en B.B. In het souterrain kunnen vervolgens nog bergruimtes gemaakt worden. Hoewel het geheel in oude stijl opgetrokken wordt, kan het gebouw niet buiten de moderne comfortgevende installaties. Doordat het in dezelfde geest als „De Kinkelenburg” wordt gerestaureerd bestaat de uitvoering aan de buitenkant uit moppen. De ramen zullen van glas en lood zijn met eikenhouten luiken. Het huis krijgt ook een grijs leien dak. De toren ernaast heeft een aardige trapgevel, die zeker niet in het beeld zal storen. In het plan is ook opgenomen om de sloot die achter het huis loopt te dempen ten gerieve van de brandweerauto's die b.v. voor in kunnen rijden en achter uit.

Restauratie in een oude eerbiedwaardige stijl is de perfecte oplossing van deze vervallen ruïne. Dit prachtige plan, ontworpen door de gemeente-architect van Bemmell, de heer P. v. Wezel kan niet anders dan met lof bezien worden in ons aan cultuur arme land.

Uut de ouwe deus

Maria Jansen-van Gelder

Brugdiek

Van Brugdiek hewwe allemaol wel 's gehurd. 't Steet al wer 45 jaor mooi te zien aon de Durpsstraot. Ien 1961 wieren bij de gemeenteraad al plannen iengediend um de Brugdiek te resteren. 't Was toen vervallen en duuster.

Vur de oorlog zag 't d'r heel anders uut. Toen wier 't deftige huus bewônd dur een notaores. Ien de oorlog wier 't bar geruwenierd. Heel lang bleef 't zo staon. D'r het nog vanalles iengezeten. De ambachschôl, 'n kunstanaor en ok de brandweer. Ien wezen was 't 'n mooi gebouw en op 'n prachtige plek. 't Zou zund gewes zien as 't was afgebroken. Gelukkig is dat niet gebeurt. De erste plannen vur herstel waren anders as wat 't uiteindelijk geworden is. Mojjer, vien ik.

De omgeving van 't pand is dur de jaoren hin behoorlijk veranderd, mar Brugdiek eiges niet. Sinds de herbouw ien de jaoren '60 van de vurrije eeuw dan.

Ien de krant van toen steet dat Brugdiek een van de bijgebouwen van de Kinkelenburg gewes is umdat de brug van de Kinkelenburg aon die kant lig. Ik begriep niet hoe ze daorbij kommen, want die brug was daor vroeger heel niet. Die is daor neergeleid bij de resterasie van de Kinkelenburg. Daarveur lag d'r 'n dam. Op ouwe tekeningen kun je zien dat de brug oorspronkelijk aon de andere kant lag. De brug over de gracht ging ien de richting van de Tabaksschuur. Da's wel 'n bijgebouw van de Kinkelenburg.

Ien 't artikel wurd ok gesproken over 't ruimtegebrek van de gemeente en dat ze durrum Brugdiek d'r bij willen hebben. Ien de loop der jaoren is ok dat allemaol te klein geworden. En nou zien ze nog efkes bezig mit de nijbouw van 't gemeentehuus vur Lingewaard, zoas 't tegeswoordig hiet. 'n Groot gebouw, vur alle diensten tezamen. Ik heb mien laoten vertellen dat Brugdiek wer leeg kum as 't gemeentehuus klaor is. Ik hoop wel dat 't niet mer zô vervallen zal raken as toen, mar wie wit... De Historische Kring Bemmeler zuuk nog 'n mooi onderkommen.

De Bemmelse jaren van Charles Estourgie

Gemeentearchitect 1940-1950

Luuc Rutgers

Voorwoord

In het kader van mijn opleiding, master of architecture aan de TU Delft, is het schrijven van een scriptie Geschiedenis een verplicht onderdeel met als doel het ontwikkelen van onderzoeksvaardigheden waarbij je met een wijde maar kritische blik in allerhande archieven, literatuur en interviews terechtkomt.

In het eerste gesprek met mijn begeleider werd de vraag gesteld: 'Waar kom je vandaan?' Mijn antwoord, 'Bemmel', werd vervolgens in Google's kaarten-functie ingetypt en voilà; de luchtfoto van Bemmel stond op het scherm. Dat ziet er divers uit, misschien kun je daar over schrijven. Na een eerste literatuurstudie, waarbij ik het boek 'Motor van het Dorpsleven' van Ferdinand van Hemmen uit de kast van mijn ouders viste, stuitte ik op de naam van Charles Henri Bernard Estourgie.

Het hierna volgende artikel is overgenomen uit mijn scriptie, waarbij het gedeelte over de geschiedenis van Bemmel is weggelaten aangezien dat voor de lezer van het Kringblad bekend verondersteld wordt. De volledige scriptie is in de bibliotheek van de Historische Kring ter inzage.

Jeugd

Charles Henri Bernard Estourgie is op 27-03-1910 geboren te Amsterdam als oudste zoon van Charles Marie Francois Henri Estourgie en Elisa Catharina Matthea Tissot van Patot. Hij is de eerste in een gezin met 12 kinderen. Zijn vader, kleinzoon van een Franse immigrant, was als architect werkzaam bij het bureau van Eduard Cuypers in Amsterdam, waar hij samenwerkte met Johan van der Mey, Michel de Klerk en Piet Kramer; de latere iconen van de Amsterdamse school. In 1910 won vader Estourgie de ereprijsvraag van het genootschap Architectura et Amicitia. Rond 1912 werkte Estourgie Sr. aan een aantal projecten voor de Osse fabrieks-directeur Jurgens. Omdat zijn project-portefeuille alsmáar groter werd en veel van deze projecten in het zuiden van het land

Charles Henri Bernard Estourgie.

gesitueerd waren, besloot de familie Estourgie hun Amsterdamse woning te verruilen voor een exemplaar in de knusse binnenstad van Nijmegen. Zo gebeurde het dat de 2-jarige Charles in Nijmegen opgroeide.

Zijn lagere school volgde hij aan de St. Joseph school in diezelfde stad, om vervolgens onderwijs te volgen aan het Canisius College.

Religie

Van huis uit neemt religie een belangrijke positie in het leven van Charles Estourgie in. Zijn ouders ondersteunen de missie zeer en vandaar ook dat de jonge Charles naar een katholieke basisschool gaat. De jaren in het vervolgonderwijs brengt hij door op het Canisius College, dat onder leiding staat van paters Jezuïeten.

Op het Canisius College werd destijds veel aandacht besteed aan godsdienstige en culturele vorming en aan sport en spel. De school bood letterlijk en figuurlijk aan beide veel ruimte om haar leerlingen optimaal te ontwikkelen. Veel leerlingen woonden in het internaat waar de school over beschikte, maar aangezien Charles ouders in Nijmegen gesetteld waren, was hier geen noodzaak voor en woonde hij thuis bij zijn ouders.

In 1932 verzorgde Estourgie Sr. de vormgeving van de eerste grote Maria-Omgang in Nijmegen, een kleurrijke, massale processie, met een zwart Maria-beeldje als centraal object, die tot 1998 jaarlijks in de stad werd gehouden. De familie Estourgie was zeer actief in de Nijmeegse katholieke wereld, wat zich ook uitte in de vele kerken die vader Charles heeft ontworpen.

Estourgie Sr. werd voor zijn grote inzet en verdiensten onderscheiden door Paus Pius XII tot Ridder in de Orde van de H. Gregorius de Grote.

Studie

Terwijl zijn vader in de jaren 20 en 30 van de 20^e eeuw in Nijmegen een serie beeldbepalende gebouwen ontwierp, waarvan het Bisschop Hamerhuis, meisjespensionaat Mariënbosch en de bloemisterij aan de St. Annastraat de meest bekende zijn, verlaat Charles in 1929 het Canisius College met een gymnasium A diploma. Aangestoken door de verhalen aan de keukentafel raakt de jonge Charles Estourgie geïnspireerd door de bouw en het vakgebied architectuur in het bijzonder.

Om zich te oriënteren op een eventuele carrière als architect werkt hij na het behalen van zijn diploma een periode bij het bureau van zijn vader. Hier raakt hij bekend met de geur van inkt en papier, tactiliteit¹ van materialen, de werkzaamheden en verschillende functies binnen een architectenbureau en besluit hij zich in te schrijven voor de Academie voor Bouw- en Beeldhouwkunst bij de Rooms-katholieke Leergangen te Tilburg.

¹ Tactiliteit: Hoe stof of leer aanvoelt; vooral de gladheid, soepelheid en zachtheid.

Tijdens het interbellum was er een hevige discussie gaande in de architectuurwereld over de te volgen richting en de definitie van architectuur. De Tilburgse academie positioneerde zich duidelijk in de stroming van het Katholieke Bouwen, gebaseerd op een traditioneel katholiek gedachtegoed. Het Katholieke Bouwen ontstond als reactie op het Nieuwe Bouwen, dat nieuwe technieken als gewapend beton en platte daken omhelsde en hiermee een revolutionaire vormtaal ontwikkelde.

De Tilburgse studie bestond destijds uit twee delen. Het eerste deel was een opleiding van vier jaar en toegespitst op praktische en theoretische lessen. Het tweede deel was vooral gericht op de esthetiek en duurde twee jaar. Omdat de titel van architect nog niet volgens de wet was beschermd, vestigden veel mensen zich na het eerste deel als architect of gingen aan het werk bij een bureau. Al dan niet met de intentie om zich later nog aan het tweede deel van de studie te wagen. Voor de academie was dit niet ideaal; tot 1936 waren er weinig inschrijvingen voor het tweede deel en was er welgeteld één student geslaagd. Zoals veel medestudenten voltooide Estourgie alleen het eerste deel van de studie om daarna aan het werk te gaan en zich in de praktijk verder te ontwikkelen.

Omdat de academie van Bouw- en Beeldhouwkunst onderdeel was van de Rooms-katholieke leergangen werd er een algemene basis gelegd in de vorm van lessen in bijbelse geschiedenis, kerkgeschiedenis, liturgie en kerk-symboliek. Daarnaast werd er extra aandacht geschonken aan de functie van kunst in dienst van de godsdienst. Sporen hiervan zijn duidelijk in het werk van Estourgie terug te vinden, bijvoorbeeld in een ingemetseld beeldhouwwerk in de gevel van de V.G.L.O.-school.

Naast deze vakken is er ook veel ruimte voor algemeen wetenschappelijke en specifiek bouwkundige vakken als wiskunde, natuurkunde, scheikunde, werktuigkunde, bouwkundig tekenen, burgerlijke bouwkunde, architectuur, doorzichtkunde, projectie, statica, kennis van bouwstoffen, kunstgeschiedenis, bestekken en begrotingen, bouwwetgeving en handtekenen.

Tijdens zijn studie woonde Charles Estourgie in Nijmegen en reisde hij met de trein op en neer naar Tilburg.

Werk

In 1933 rond Charles zijn studie met succes af en vindt een goede baan bij architectenbureau F.M.A. Brons te Arnhem. In deze periode wordt er bij dit bureau onder andere gewerkt aan de Arnhemse stadsschouwburg aan de Eusebiusbuitensingel.

Gezin

Op 18 januari 1937 trouwt Charles op 26-jarige leeftijd in Nijmegen met Maria Henrica Josepha van Oppenraaij (1910-2003). Samen brengen zij 11 kinderen groot. Ondanks het feit dat Maria van Oppenraaij al haar hele leven in Nijme-

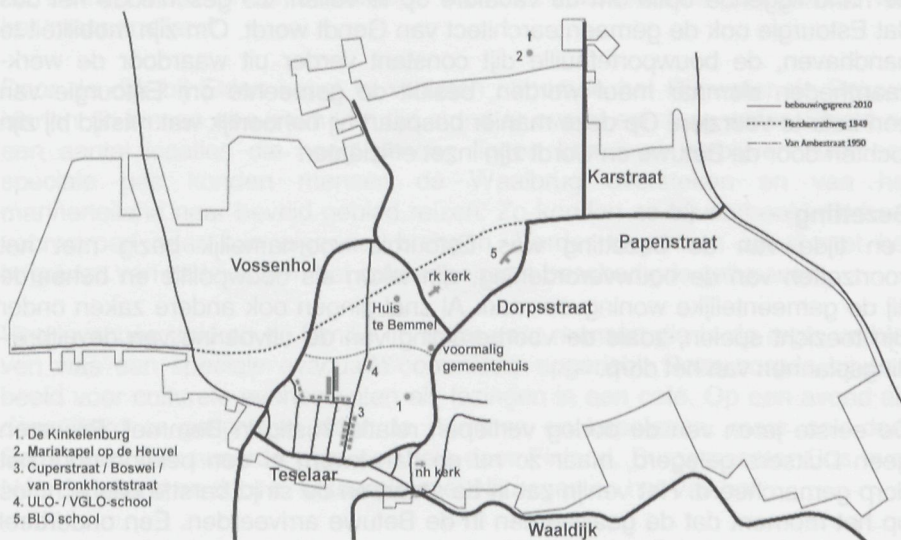
gen woonde, was haar naam geen vreemde in Bemmelse. Generaties van haar voorouders woonden in Bemmelse en waren destijds invloedrijke en vooraanstaande burgers.

Bemmelse

Begin 1940, aan de vooravond van grote veranderingen bij de Bemmelse bouwpolitie, overleed gemeenteopzichter Adri van 't Hullenaar. Een groot gemis, want hij bekleedde deze positie al 33 jaar. Daardoor was hij een bekend gezicht voor veel burgers en goed op de hoogte van alle wetten en regels.

Er werd een zoektocht opgezet naar een waardig opvolger die een zwaar takenpakket op zich zou kunnen nemen. De hoofdtaken waren voornamelijk het moderniseren van de bouwverordening, het zorgvuldig beoordelen van ingediende plannen en het inspecteren van de bouw van nieuwe objecten. Ook werd hij geacht toezicht te houden op de 106 huizen met een gemeentehypotheek en 84 woningen die eigendom van de gemeente waren.

Daarnaast waren er, om voortzetting van lintbebouwing en wildgroei van kleine buurten te voorkomen, door de Arnhemse stedenbouwkundige ir. G. van Straaten uitbreidingsplannen ontwikkeld. De nieuwe gemeentearchitect werd geacht die plannen in goede banen te leiden door een deel van de woningen te ontwerpen, de bouw voor te bereiden en de uitvoering ervan te begeleiden.

Locatie projecten in de stratenstructuur van 1950.

Gemeentearchitect

Na een grondige zoektocht vinden Charles Estourgie en de gemeente Bemmels elkaar en wordt de 30-jarige Estourgie de nieuwe architect van de gemeente. Ondertussen was er ook een nieuwe burgemeester aangetreden. In verband met de benodigde bouwkundige kennis lag het in een kleine gemeente als Bemmels voor de hand dat de gemeentearchitect ook functioneerde als brandweercommandant. Erg vaak kwam het niet voor dat er een brand was en een extra bouwkundige inhuren als brandweercommandant drukte erg zwaar op het gemeentelijke budget.

Voor de familie Estourgie betekent dit dat zij verhuizen van Arnhem naar Bemmels en ze vinden woonruimte op het landgoed van de familie Ratering-Arntz, waar ze een woning huren. Hierdoor komen ze centraal in het dorp Bemmels te wonen, op de rand van de voormalige grens tussen het katholieke deel en dat van de protestanten. Aan de andere kant grenst het landgoed van 'Huis te Bemmels' aan de Loostraat en bevindt zich tegenover de katholieke kerk.

Charles zijn reputatie snelt hem vooruit en buurgemeente Gendt raakt geïnteresseerd in zijn diensten. De gemeente Bemmels strekt namelijk ver en grondgebied van de gemeente Gendt moet dikwijls worden doorkruist op pad naar ander Bemmels grondgebied. Gendt werkte voorheen samen met de Huissense gemeentearchitect, maar is daar ontevreden over. De beste man moest een hele reis afleggen om van de kern van Huissen in de kern van Gendt te komen en beperkte zich in deze beweging tot het minimum. Aangezien Charles het Gendtse gebied toch al doorkruiste was hij een voor de hand liggende optie om de vacature op te vullen. Zo geschiedde het dus dat Estourgie ook de gemeentearchitect van Gendt wordt. Om zijn mobiliteit te handhaven, de bouwportefeuille dijt constant verder uit waardoor de werkzaamheden alsnog meer worden, besluit de gemeente om Estourgie van een auto te voorzien. Op deze manier bespaart hij behoorlijk wat reistijd bij zijn tochten door de Betuwe en wordt zijn inzet efficiënter.

Bezetting

Ten tijde van de bezetting was Estourgie voornamelijk bezig met het voortzetten van de bouwverordening, zijn taken als bouwpolitie en beheerde hij de gemeentelijke woningvoorraad. Al snel gingen ook andere zaken onder zijn toezicht spelen, zoals de voorbereiding van de uitvoering van de uitbreidingsplannen van het dorp.

De eerste jaren van de oorlog verliepen relatief rustig in Bemmels. Er waren geen Duitsers gelegerd, maar zo nu en dan kwam er een peloton door het dorp gemarcheerd. Het venijn zat in de staart en de strijd barstte pas echt los op het moment dat de geallieerden in de Betuwe arriveerden. Een onderdeel van operatie Market Garden, 17 tot 26 september 1944, was het innemen van alle belangrijke bruggen, zodat de geallieerden snel konden doorstoten naar

het Noorden. De brug bij Arnhem werd echter niet veroverd en de frontlinie kwam tussen Arnhem en Nijmegen te liggen. Het innemen van Arnhem werd gezien als een belangrijke strategische zet en daardoor werd er in en rondom Bommel hevig gevochten. Tijdens de eerste dagen van de operatie Market Garden werd het landhuis van de familie Ratering-Arntz tot hoofdkwartier van de Duitsers gebombardeerd. Terwijl de beschietingen erger werden, zocht de familie onderdak in de kelder van hun huis. Buren die zelf geen kelder hadden waren ook welkom en zo ging Charles Estourgie met zijn vrouw en vier kinderen bij zijn buurman op zoek naar een veilige schuilplaats. Bij erg hevige gevechten zochten tientallen mensen beschutting in deze kelder en werd er zo hard gebeden dat het oorlogsgeluid naar de achtergrond werd verdrongen. De moraal zakte en de luchtkwaliteit in de kelder werd er ook niet beter op. "Charles Estourgie hield met zijn droge humor de mentaliteit op peil. Zo herinner ik me van hem de opmerking, nadat hij even om de hoek van de kelderdeur had gekeken en een pony achter het raam van de burens zag: ik wist niet dat Boerboom zo veranderd was." Aldus Joep Ratering-Arntz².

Manneneiland

Na het mislukken van de operatie Market Garden werd de Betuwe de nieuwe frontlinie. Aan de ene kant het bezette Arnhem, aan de andere kant de geallieerden in Nijmegen. Voor de Duitsers, die tijd nodig hadden om hun legers terug op sterkte te brengen, was de hoge waterstand in de Waal en de Rijn een ideaal gegeven. Vanwege de dreiging van het hoge water waren de inwoners van de Betuwe geëvacueerd, op de mannen zonder grote gezinnen na. Samen met een aantal militairen vormden deze mannen de inwoners van het 'manneneiland'.

Door de dijk bij Elden kapot te schieten stroomde het Rijnwater de Betuwe binnen en binnen een mum van tijd stond er overal een laag water. Slecht op een aantal locaties die hoog genoeg liggen kon men verblijven. Met een speciale pas konden mensen de Waalbrug oversteken en van het manneneiland naar bevrijd gebied reizen. Zo konden ze bijvoorbeeld dierbare voorwerpen naar hun eigenaar brengen. Verder begonnen ze al met het begraven van kadavers en het opknappen van beschadigde gebouwen.

Veel evacués trokken bij familie in, maar voor mensen die in de regio verbleven was een speciale evacuatie-commissie opgericht. Deze zorgde bijvoorbeeld voor culturele evenementen als lezingen in een café. Op een avond als deze werd er gesproken door de dominee en kapelannen, maar ook door Baron van Lamsweerde over een reis door Finland, Burgemeester Bos over Noord-Holland en door ir. Estourgie over Nijmegen en het Valkhof.

² Arns, Arns, Dolmans, Reinink en Willems 1993; pag 90.

Brandweercommandant

Naast gemeentearchitect was Charles Estourgie ook brandweercommandant. Tijdens de oorlog heeft hij ontelbare malen het uitrukken begeleid en na het hevige bombardement van het Nijmeegse centrum was de Bemmelse brandweer ook snel ter plekke om bluswerkzaamheden te verrichten.

Wederopbouwperiode 1945-1950

Bemmel werd op 15 november 1944 bevrijd. Dit betekende echter niet dat de hele gemeente was gevrijwaard van geweld. Ten eerste was het vanwege blindgangers, op scherp staande mijnen en andere wapens altijd maar de vraag waar je kon gaan en staan. Ten tweede was het waterniveau nog steeds kritisch. Het manneneiland werd nog in stand gehouden om ervoor te zorgen dat de Betuwe weer een veilige regio zou worden. Veel gebouwen waren beschadigd. Kwam dit niet door de ingeslagen mortieren en kogels, dan wel door de plunderingen die hadden plaatsgevonden of er was waterschade door de doorgebroken dijk.

De winter die volgde op de Bemmelse bevrijding staat in Nederland ook wel bekend als de hongerwinter, vanwege het grote tekort aan voedsel. Na ondertekening van de vrede op 5 mei in Wageningen kwam de levering van levensmiddelen weer op gang. Naast een schaarse voedselvoorraad was er ook een drastisch tekort aan woonruimte. Vanwege de oorlog waren vele gebouwen verwoest of stonden ze op instorten. In Bemmel was er ook sprake van een tekort aan woonruimte en Estourgie werd ingeschakeld om woningen te ontwikkelen die snel konden worden gebouwd, een van de algemene eisen aan woningen uit de wederopbouwperiode. Hij nam deze uitdaging aan en ontwikkelde een serie woningen in de stijl die later bekend zou staan als de Delftse school, gebaseerd op het Tuindorp principe. Verschillende types van deze woningen zijn in de hele gemeente terug te vinden in wederopbouwwijken van de hand van Estourgie. Naast een urgente roep om nieuwbouw werd ook de bestaande bebouwing flink op de schop genomen na de oorlog. Onherstelbaar beschadigde objecten werden uit veiligheids-overwegingen gesloopt en waar mogelijk werden gebouwen hersteld. De periode na de oorlog vroeg ook om nieuwe opgaven als de bouw van onderwijsvoorzieningen, de uitbreiding van wijken en herstel van belangrijke monumenten.

De gemeente groeide in deze periode aanzienlijk en er werd onder andere geïnvesteerd in een goed rioleringssysteem en aan een optimalisatie van de infrastructuur binnen de kernen. Estourgie werkte zich een slag in de rondte want er was meer werk dan ooit tevoren. Om al deze werkzaamheden in goede banen te leiden had Estourgie de nodige werknemers om zich heen verzameld. De coördinatie kwam vanuit de nieuwe gemeenschappelijke dienst Gemeentewerken en stond onder leiding van Charles Estourgie zelf. De dienst Gemeentewerken bestond verder uit twee vaste wegwerkers en een administratieve medewerker. Daarnaast was er financiële ondersteuning

vanuit de 'Rijksdienst voor den Wederopbouw', waardoor een aantal extra timmermannen en metselaars konden worden ingehuurd. Deze mannen werden ingezet om de schade ontstaan door de oorlog te herstellen. 1949 was echter een jaar waarin de topdrukte overheerste en de dienst Gemeentewerken werd uitgebreid. De bouwkundige Piet van Wezel werd ingehuurd en Wim Schouten werd het hoofd van de bouwpolitie.

Niet alleen de dienst Gemeentewerken groeide als kool, ook de overige gemeentelijke afdelingen namen toe in omvang. Een nieuw gemeentehuis zat daarom ook in de pijpleiding en nieuwbouw stond gepland op een plantsoen ten westen van Huis te Bommel.

Renovatie van De Kinkelenburg, 1946-1954

"De Kinkelenburg" is een van de meest historische panden in Bommel. Het heeft een lange geschiedenis die teruggaat tot vroeg in de 15e eeuw. Oorspronkelijk is het gebouwd als huis voor Johan van Ambe. Destijds hoorde er ook een molen bij, maar in 1686 werd die van het huis afgesplitst. Nog in datzelfde jaar werd het huis verkocht aan Hendrik Cuper, destijds de Burgemeester van Nijmegen. In deze periode is het ook getekend door Cornelis Pronk (1691-1759), een bekende Amsterdamse tekenaar. Nu het pand in handen was van de Nijmeegse regent werd het overgedragen van burgemeester op burgemeester, respectievelijk de families De Beyer, Van Oven en De Fockert. De landschrijver van Over-Betuwe Carl Christiaan van Oven heeft het pand in 1765 gemoderniseerd en uitgebreid met een nieuwe vleugel. Deze ingrijpende verbouwing veranderde het uiterlijk van het gebouw in vergaande mate. Zo werd op de oude ringmuur een vleugel herbouwd in

De Kinkelenburg in 1952.

een typerende 18e eeuwse stijl, waarbij de gevel werd voorzien van schuiframen.

Deze werden gemodelleerd naar de ramen die het jaar daarvoor waren aangebracht in Huize de Poll, dat op een steenworp afstand lag. In de loop van de tijd was ook de omgeving van het huis aangepast. Wat ooit oogde als een zwaar verdedigbaar fort, was getransformeerd tot een bewoonbare villa.

Tijdens de tweede wereldoorlog diende het pand lange tijd als noodhospitaal. Gedurende de bevrijding werd er echter hevig gevochten in Bommel en raakte het pand zwaar gehavend. Gecharmeerd als Charles was van het pittoresk kasteel begon hij in 1946 ijverig aan een renovatieplan.

Het gemeentelijke apparaat groeide als gevolg van professionalisering uit zijn voegen. Het bestaande gemeentehuis, ook niet geheel ongeschonden uit de oorlog gekomen, barstte uit zijn voegen. Zo ontstond het plan om een nieuw gemeentehuis te bouwen. Er werd naarstig gezocht naar een geschikte locatie voor dit pand. Estourgie was ook betrokken bij deze zoektocht en opperde het idee om het gemeentelijk apparaat te huisvesten in de Kinkelenburg.

Dit plan werd met veel enthousiasme ontvangen. Met behulp van overheidssteun werd het pand in 1948 aangekocht en namen de bouwpolitie en de gemeentearchitect hun intrek in een werkkamer in het voormalige landhuis. Het renovatieproces verloopt echter traag en om de groeiende hoeveelheid ambtenaren onderdak te kunnen bieden wordt het belendende pand "Brugdijk" aangekocht. Dit pand kan snel worden opgeknapt en biedt voorlopig ruimte voor de gemeentelijke medewerkers.

Uiteindelijk begint men in 1952 definitief met de grootscheepse renovatie van "de Kinkelenburg" en in de zomer van 1954 wordt het pand officieel in gebruik genomen als gemeentehuis.

De Kinkelenburg na de restauratie.

Mariakapel op de Heuvel, 1946

Op de grens van Bommel en Huissen werd aan het einde van de tweede wereldoorlog hevig gevochten tussen de Duitse bezetters en de geallieerde troepen. Vaak waren dit gevechten van man tegen man en op dit slagveld bij de rivier de Linge vielen honderden doden en gewonden. Uiteindelijk werd op 15 maart 1945 ook dit deel van Bommel bevrijd en trok de strijd voor vrijheid verder in noordelijke en westelijke richting.

Omdat het belangrijk is dat deze veldslag wordt herdacht en om volgende generaties te laten weten dat het bijzonder is om in vrede en vrijheid te leven, werd besloten hier een gedenkteken te plaatsen; een oorlogsmonument waar stilgestaan kan worden bij de heldhaftige strijd die hier gevoerd is en waar men zich kan terugtrekken om zijn daden te overdenken.

De grond werd destijds beschikbaar gesteld door de N.V. Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen Ratering Arntz, Estourgie tekende voor het ontwerp en het kapelletje werd gebouwd door het aannemersduo van 't Hullenaar.

Op 17 augustus 1946 werd de kapel toegewijd aan Maria, Onze Lieve Vrouw van de Bloeiende Betuwe. In september 1946 werd het Mariabeeld, vervaardigd door Jacques van Rijn, geplaatst en het ontwerp werd gecompliceerd door de gebrandschilderde ramen die in 1947 zijn geplaatst.

Seriematige woningbouw in de wederopbouwperiode, 1946-1948

Bemmel: Cuperstraat, Bosweistraat, Van Bronkhorststraat.

Gendt: Van Halstraat, Schoolstraat, St. Maartenstraat, Burchtgraafstraat, Dijkstraat, Essenpasstraat, Kleine Raalt.

Angeren: Pastoor Versteegstraat.

Doornenburg: Vlastenstraat

Haalderen: Domakkerstraat, De Geerstraat, Sallandstraat.

Woningen aan de Bosweistraat.

Zoals eerder gezegd was er na de oorlog een groot tekort aan woningen en de geplande noodwoningen boden geen bevredigende oplossing voor de toekomst. Om deze woningen te beheren ging de gemeenteraad over tot de oprichting van een nieuwe woningbouwvereniging; St. Joseph. Om een oplossing over de langere termijn te bieden besloot de gemeente

tot de bouw van woningwetwoningen, woningen die geheel met overheidsgeld worden gebouwd. Deze woningen zouden dan in de toekomst ook onder toezicht van de woningbouwvereniging komen te staan en aan de inwoners worden verhuurd.

Voor het eerst in haar geschiedenis kocht de gemeente bouwgrond op en begon ze haar kernen planmatig te ontwikkelen. De nieuwe uitdagingen zorgden voor een nieuwe structuur en een gezonde dosis professionalisering. De Arnhemse stedenbouwkundige Van Straaten werd aangesteld voor het stedenbouwkundige ontwerp van de nieuwe kernen. Voor de oorlog had hij al een plan ontwikkeld dat lintbouw moest tegengaan, maar door de herbouw van verwoeste panden slim in te zetten ontstond er een nieuwe aanpak om dit probleem tegen te gaan. De gemeente was dus verwickeld in veel verschillende ontwikkelingen en kocht ondertussen in al haar kernen grond aan. St. Joseph zou verantwoordelijk worden voor de bouw van de woningwetwoningen en ging akkoord met de voorwaarde om voor 1947 minstens 10 van deze woningen te laten verrijzen. Estourgie noemde dit plan het 'Bouwplan '47' en het zou verrijzen op perceel sectie F no. 219 van de kadastrale Gemeente Bemmel. De straat die hierbij ontstond heet tegenwoordig de Van Bronkhorststraat. De vergunning voor de eerste 10 woningen werd op 22 mei 1947 ingediend door dhr. Peek van woningbouwvereniging St. Joseph en op 19 juli goedgekeurd door het college van B&W. De bouw kon beginnen! In het kader van de Wederopbouw-

wetgeving, waarbij architecten voornamelijk tijdens de eerste jaren van de wederopbouw werden geacht kenmerken van streekeigen bouwkunst te verwerken in hun ontwerpen, ontwikkelde Estourgie verschillende typen van deze dubbele arbeiderswoningen. Deze voornamelijk traditionele woningen met een kleine voortuin konden relatief snel worden gebouwd. Echter, bouwsnelheid had niet de hoogste prioriteit in het ontwerpproces. Grote, diepe kavels waren nodig omdat tot de eerste levensbehoeften van de eerste bewoners een moestuin, een kolenhok en een varkensstal of een kippenren behoorden. Dit vond men vaak belangrijker dan bijvoorbeeld een badkamer.

De woningen refereren sterk aan de typologie van de hallehuis boerderij, waarbij zowel het exterieur als het interieur van de woningen gelijkenissen vertonen met de typologie van de boerderij. De keuken stond in open verbinding met de woonkamer waardoor er gesproken kan worden van een woonkeuken, waarin centraal een forse schouw was gepositioneerd. Daartegenaan stond een fornuis. Het ontwerp van de woningen is onder andere gebaseerd op de door de Centrale Directie van de Volkshuisvesting van het Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw in 1946 samengestelde Voorlopige Wenken voor het ontwerpen van eengezinshuizen (arbeiderswoningen) en het door de Geldersche Architecten Studiekring in 1946 opgestelde rapport Bouwprogramma voor arbeiderswoningen in Gelderland³.

Vaak werden een aantal woningen aangrenzend bij elkaar gebouwd, waardoor kleine wijpjes ontstonden. Deze wijken zijn nog steeds terug te vinden door de hele gemeente. Deze woningen kunnen worden gezien als een van zijn invloedrijkste projecten in de gemeente Lingewaard. In Gendt staan de woningen op de gemeentelijke monumentenlijst met als doel de wederopbouw te blijven waarderen en omdat de woningen worden gezien als substantieel aandeel in het oeuvre van Estourgie.

Daarnaast zijn het de enige woningen binnen de kern Gendt die in de Delftse stijl zijn opgetrokken.

Begin 2008 breekt er in Bemmelen een rel los als een woningcorporatie op het punt staat 10 van de woningen in de Van Bronckhorststraat en Bosweistraat te slopen. Ze zouden niet meer voldoen aan de huidige eisen en te krap zijn. Opknappen is te duur en dus wordt er geopperd om ze te slopen en moderne woningen in dezelfde stijl terug te bouwen, om zodoende het straatbeeld te handhaven. Omdat de woningen in Bemmelen niet op de monumentenlijst staan, maar soortgelijke woningen in Gendt, Dodewaard en Opheusden wel, vinden een aantal partijen uit de gemeenteraad dat de woningen behouden moeten worden.

³ Crols 2005.

"In de motie wordt het college van burgemeester en wethouders verzocht een inventarisatie te maken van te beschermen straatbeelden in de gemeente, en aan te geven hoe ze beschermd kunnen worden. Deze inventarisatie moet aan de gemeenteraad worden voorgelegd. Tot de lijst er is wil de raad niet dat er een sloopvergunning wordt verleend voor de huizen aan de Bosweistraat en de Van Bronkhorststraat."⁴ Opmerkelijk is wel dat dit de 10 woningen van 'Bouwplan '47' betreft en dus de eerste 10 wederopbouwoningen binnen de kern Bemmél zijn.

Eigen bureau in Nijmegen

In 1950 overlijdt Charles vader, Charles M.F. Estourgie, aan keelkanker. Tijdens de laatste jaren van zijn leven runde hij samen met Emile Estourgie, Charles jongere broer, zijn kantoor. Na het overlijden van zijn vader, 26 augustus 1950, besluit Charles Estourgie het bureau aan de Javastraat 106 in Nijmegen, dat zijn vader in Nijmegen runde, voort te zetten. Na de jaren in Bemmél en Gendt was hij klaar voor een volgende stap in zijn carrière.

De omgeving waarin Estourgie werkzaam is groeit flink door deze overstap en het spectrum van zijn projecten zal in omvang en diversiteit toenemen. Vanwege zijn bekendheid en goede netwerk binnen de gemeente blijft hij ook na zijn periode als gemeentearchitect werkzaam op Bemmels grondgebied. Een aantal opdrachtgevers is gehecht aan zijn manier van werken en zal ook van zijn diensten gebruik blijven maken. Het bureau is constant blijven voortbestaan, een aantal keer van naam en locatie veranderd, en gaat onder de naam 'Smits & Orval b.v. Architecten- en ingenieursbureau' door het leven.

Wit-Gele Kruisgebouw Bemmél, 1950

De jaren na de oorlog staan bekend als de babyboom en ook in Bemmél werden in deze periode veel kinderen geboren. Om de ontwikkeling van al deze kinderen bij te houden werden er consultatiebureaus gebouwd waar instanties omtrent de geboorte en ontwikkeling van deze kinderen geclusterd konden samenwerken. Een van de eerste projecten waar Estourgie in zijn eigen bureau aan werkte was het ontwerp van een consultatiebureau in Bemmél, in opdracht van de Wit-Gele Kruisvereniging. Wederom een opdrachtgever met een katholieke achtergrond, het zal dan ook niet verbazen dat dit gebouw in de nabijheid van de kerk werd gebouwd.

Het Wit-Gele Kruisgebouw is naast een bewijs van Estourgie's kundigheid ook een voorbeeld van zijn omgang met opdrachtgevers. Hij ontwikkelt stevast een goede band met zijn opdrachtgevers en dat resulteert regelmatig in vervolgoopdrachten. In dit geval zijn zij erg tevreden over de manier van samenwerken en content met het gebouw want 4 jaar na het voltooiën van het

⁴ Gelderlander, 24 mei 2008.

Wit-Gele Kruisgebouw in Bemmelt wordt er ook een ontwerp van Estourgie voor het Wit-Gele Kruisgebouw in Gendt gebouwd. Dit gebouw bestaat nog en is te vinden aan de Markt 3-5 te Gendt.

Uitbreiding R.K. U.L.O.-school, 1953

Niet alleen de gemeenteraad was blij met de nieuwe ontwikkelingen op het perceel aan de Bosweistraat, ook het kerkelijk schoolbestuur zag de potentie van het plan. Naast de woningen van Estourgie werden ook een aantal andere plannen in het gebied gerealiseerd. Om deze ontwikkelingen te ondersteunen werd er ook een school bij het gebied gebouwd, de rooms katholieke Uitgebreid Lager Onderwijs (U.L.O.) school.

De school werd ontworpen door de architect Sluymers⁵ en vormde een verbinding tussen de nieuwe wijk en het bestaande katholieke centrum van het dorp. Qua architectuur zou het in dezelfde stijl worden gebouwd als de woningen van plan '47, het landelijke karakter van de Delftse School.

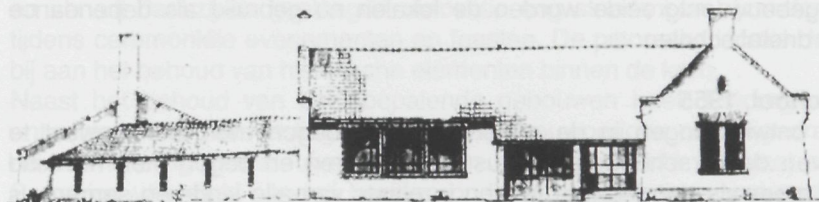
Het ontwerp bestond uit een langgerekt gebouw met een entreeruimte die toegang bood tot een lange hal. Deze hal verleende toegang aan een vijftal lokalen met een oriëntatie op het zuiden. Aan het eind van de hal was plaats voor een sanitaire groep. Door een groei in het aantal leerlingen besloot het r.-k. schoolbestuur dat een uitbereiding van de U.L.O.-school met een extra lokaal noodzakelijk was. Het voorstel van Estourgie past in de stijl van het bestaande gebouw en omhelst naast een nieuw lokaal ook een nieuwe hoofdingang met entreehal, kamer voor het schoolhoofd en op de verdieping een lerarenkamer en opslagruimte voor leermiddelen. Aan het bestaande lineaire plan was het ook logisch geweest een voortzetting te maken van de bestaande leslokalen, maar door de ingreep van Estourgie ontstaat een L-vormig gebouw dat een plein afbakent en een nieuwe identiteit aan de school geeft.

R.K. V.G.L.O.-school, 1954

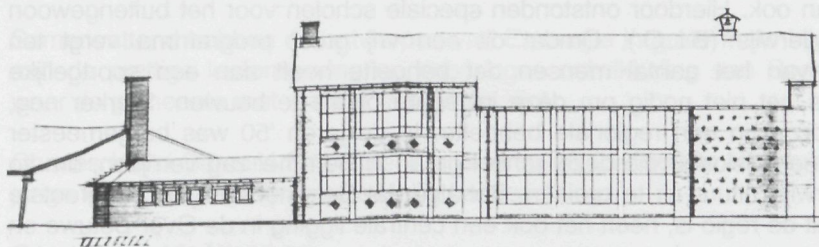
Nog voor de voltooiing van de U.L.O.-school klopt het r.-k. schoolbestuur opnieuw aan bij Charles. De r.-k. meisjesschool voor voortgezet gewoon lager onderwijs (V.G.L.O.) heeft behoefte aan een gebouw voor de kook- en de naailessen. Hiervoor was een strook land grenzend aan de U.L.O.-school en de Cuperstraat beschikbaar. De eerste schets dateert van 26 augustus 1953 en stelt een uitbreiding van de U.L.O. voor in gelijksoortige stijl met elementen van de Delftse school. Er ontstaat een entree aan de Cuperstraat, en ondanks dat de school kan worden gezien als vleugel van de U.L.O. wordt het ontwerp door het toevoegen van eigen voorzieningen duidelijk in staat gesteld om autonoom en onafhankelijk te functioneren. In de vleugel bevond zich naast een ruimte voor de naai- en kooklessen een extra theorielokaal. De nieuwe school

⁵ Cuypers 1983; pag 21.

werd door middel van een laag segment verbonden aan de U.L.O., waardoor een interne verbinding ontstond die echter alleen toegankelijk was voor werknemers van de school.

Schetsontwerp gevelaanzicht VGLO-school Cuperstraat.

Definitief ontwerp gevelaanzicht VGLO-school Cuperstraat.

Het heldere plan ten spijt werd er echter een forse groei verwacht in het aantal leerlingen dat de school zou gaan gebruiken. In het ingediende plan (maart 1954) was de nieuwe vleugel aanzienlijk gegroeid. Een aantal elementen bleef gehandhaafd maar de nieuwe vleugel herbergde nu een centrale hal, ruimte voor docenten en 5 klaslokalen, waaronder natuurlijk een specifieke ruimte voor de naailes en de kookles. Deze laatstgenoemde ruimtes waren een slag groter dan de reguliere klaslokalen en hadden grote ramen aan de oost- en westzijde, zodat er grote lichte open ruimten ontstonden. Om plaats te maken voor al deze lokalen op de compacte locatie werd het gebouw 2 lagen hoog. Hierdoor groeide de nieuwe vleugel uit tot een dominante factor in het scholencomplex en werd het idee losgelaten dat het in dezelfde stijl als de bestaande school zou worden gebouwd. De nieuwe gevels neigen naar het functionalisme dat in die tijd aan populariteit won. Zo kreeg de nieuwe vleugel een eigen en moderne identiteit. Deze wisseling van stijl laat ook een verandering in de oriëntatie van de vleugel toe. Ging het schetsontwerp nog mee in de rechtlijnigheid van het originele plan, daar maakt de functionele variant gebruik van de geboden ruimte en wordt hij strak op de rooilijn geplaatst.

Ondanks de sloop van de U.L.O. in de vroege jaren '90 van de vorige eeuw, werd de V.G.L.O.-vleugel behouden voor het onderwijs. In de jaren '90 bood het pand, al dan niet met bouwkundige aanpassingen en bijgebouwen, huisvesting aan de openbare basisschool 'De Regenboog' en nadat die instelling het gebouw ontgroeide worden de lokalen nu gebruikt als dependance door een drietal scholen.

B.L.O.-school, 1955

Door de ontwikkelingen in de onderwijswereld begon men zich bewust te worden van de verschillende niveaus van kinderen en begon men het kind meer en meer als een individu te zien in plaats van alle kinderen samen als een massa. Daardoor ontstond er een diversiteit in het onderwijsaanbod en werden er bijvoorbeeld speciale lesmethoden ontwikkeld voor kinderen die moeite hebben om het leertempo van leeftijdsgenoten bij te benen, om welke reden dan ook. Hierdoor ontstonden speciale scholen voor het buitengewoon lager onderwijs (B.L.O.). Omdat dit een vrij groot programma vergt ten opzichte van het aantal mensen dat behoefte heeft aan een soortgelijke school, is het niet nodig om deze in iedere plaats te bouwen. Sterker nog, deze voorziet in een regionale behoefte. In de jaren '50 was burgemeester Van Elk een visionair die deze school graag in Bemmeler zag verrijzen, om zo de onderwijscultuur uit te breiden. Behalve dat Bemmeler een van de grootste dorpen uit de regio is, heeft het ook een centrale ligging in de Over-Betuwe en dat was een van de punten waarmee andere gemeentebesturen konden worden overtuigd. Estourgie werd benaderd voor het ontwerp van dit gebouw met 10 klaslokalen en een gymzaal. De school werd vernoemd naar Sint Werenfridus, een Ierse heilige die in de 8e eeuw naar de Betuwe trok om de leer van Christus te verspreiden. Volgens de overleving is hij begraven in de kerk in Elst. De school, een van de grootste volumes aan de Dorpsstraat, neemt door zijn positionering een minder dominante plaats in de straat in als je zou verwachten. Door het gebouw te draaien en uit de bestaande rooilijn te zetten ontstaat een ruimte waar evenementen kunnen worden gehouden.

Slot

Het samenspel tussen gebouw en omgeving, samen met de integratie van kunst en cultuur, loopt als een rode draad door de projecten van Charles Henri Bernard Estourgie. In dit onderzoek komt dat met name naar voren bij de publieke gebouwen. Voorbeelden hiervan zijn de eerste uitbreiding van de U.L.O.-school (1953) waarbij de ingreep bewust een nieuwe buitenruimte afbakt en de positionering van de bouwmassa van de Sint Werenfridus-school (1955) die een zelfde doel voor ogen heeft.

Ondanks zijn relatief korte periode als gemeentearchitect heeft Charles Estourgie een aantal markante gebouwen ontworpen en gerenoveerd die

vandaag de dag nog steeds goed functioneren en bijdragen aan de architectonische en stedenbouwkundige vormgeving van Bemmeler.

Kasteel de Kinkelenburg staat op een prominente locatie binnen de dorpskern en vervult dankzij de geslaagde renovatie nog steeds een bijzondere functie tijdens ceremoniële evenementen en feesten. De pittoreske locatie draagt ook bij aan het behoud van historische elementen binnen de kern.

Naast het behoud van beeldbepalende gebouwen heeft Estourgie met zijn ontwerpen voor huisvesting in de wederopbouwperiode ook bijgedragen aan de ontwikkeling van nieuwe bouwstijlen in de gemeente Bemmeler en Gendter. Sommige van deze panden bezitten ondertussen de status van gemeentelijk monument en worden daardoor behouden voor de toekomst en beschermd tegen verpaupering. Ze zijn representatief voor deze periode en dragen bij aan de architectonische diversiteit binnen de gemeente.

Samenvattend hebben de ontwerpen van Estourgie in grote mate bijgedragen aan de prettige leefomgeving en naoorlogse ontwikkeling van Bemmeler, iets waar de gemeente met recht trots op mag zijn!

Charles Henri Bernard Estourgie overleed op 05-03-1968 te Nijmegen op 57-jarige leeftijd. Hij is begraven te Heilig Landstichting.

Geraadpleegde bronnen

Archieven:

Gelders Archief, Gelders Genootschap, Gemeente Lingewaard Historische kring Bemmeler, Historische kring Gendter, Nationaal Archief, Rooms Katholieke kerk Bemmeler.

Boeken en publicaties:

Arns, Frouke; Eef Arns, Louis Dolmans, Leen Reinink en Jaap Willems, *Twee keer bevrijd. Persoonlijke herinneringen 1940-1946*, 1993.

Crols, Drs. R.J.A., *Woningwetcomplex Essenpasstraat en omgeving - Redengevende beschrijving Gelders Genootschap*, 2005.

Cuypers, P. M., *Van Herberg tot Heister. Voorgeschiedenis, ontstaan en groei van de scholengemeenschap Oost-Betuwe te Bemmeler*, 1983.

Hemmen, Ferdinand van; *Motor van het Dorpsleven. Historische schetsen van de Gemeente Bemmeler 1818-1999*, 2000.

Politiek tegen sloop huizen, De Gelderlander, 24 mei 2008.

Rutgers, Luuc, *De Bemmelse jaren van Charles H B Estourgie, gemeentearchitect 1940-1950*. 2011.

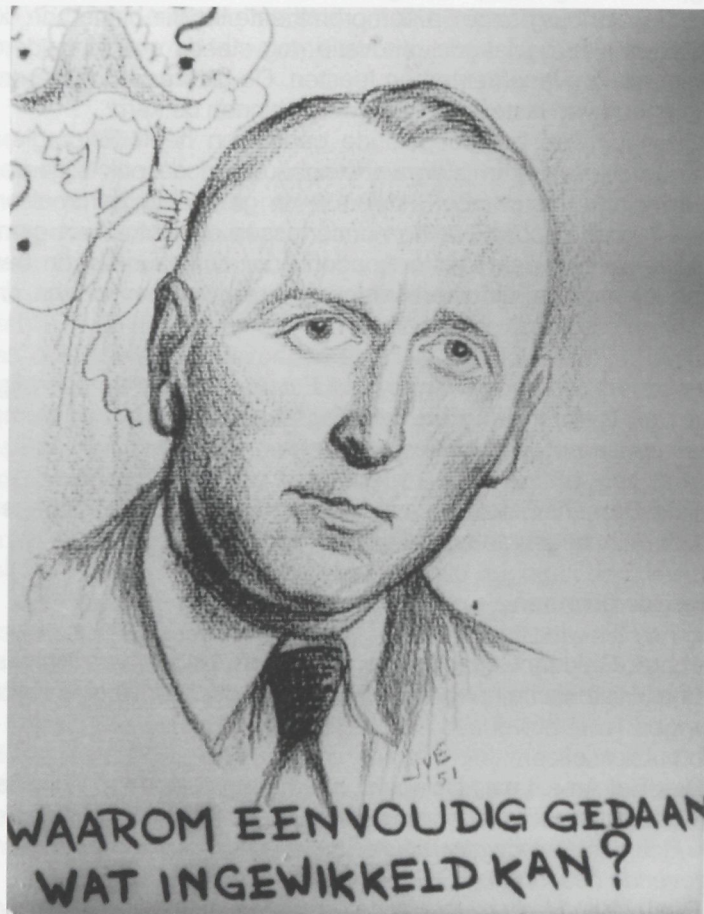
Stukart, B., *Gedenboek. 200 jaar kerk in Bemmeler (1795-1995)*, 1992.

Interviews en gesprekken: Mevr. Appels-Estourgie, Mevr. Knipping-Joosten

Websites: www.mijngelderland.nl en www.nationaalarchief.nl

Karikaturen van bekende Bemmelingen (4)

Tekening: J. van Eijdsen, tekst: A. Wierink

Sjaak van de Born, veearts

Wie vecht er tegen kippenpest
T.B.C. en klauwzeer en de rest?
Zijn titels ken ik niet allemaal:
't Is in zijn soort ... een generaal !

En weet je, wat ik typisch vind?
Je ruikt ook hier al Haagse wind,
Want moet ie van Den Haag naar Bemmelo gaan,
Dan wordt hij eerst Amerikaan.

200 jaar Burgerlijke Stand

Adri Stuart

In 2011 bestaat de burgerlijke stand 200 jaar. Nadat het koninkrijk Holland door Napoleon Bonaparte in 1810 werd ontbonden en Nederland werd geannexeerd door Frankrijk ging ook de Franse wetgeving hier gelden. De Code Napoleon (of Code civil, het Franse burgerlijk wetboek) werd per 1 januari 1811 ingevoerd. Het tijdstip van invoering verschilt echter van plaats tot plaats, bijvoorbeeld Nijmegen, de Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal per 1 januari en overige plaatsen in Gelderland op 1 maart 1811 of nog later zoals Bommel waar de registers van de burgerlijke stand pas op 1 januari 1812 beginnen. In de zuidelijke gebieden (Limburg en Zeeland) werd de burgerlijke stand eerder ingevoerd omdat die gebieden al eerder ingelijfd waren bij Frankrijk.

Met de bevolkingsregistratie kreeg Napoleon een beter zicht op zijn onderdanen. Die werd gebruikt voor het heffen van belastingen en voor het rekruteren van soldaten voor zijn oorlogen.

De burgerlijke stand was niet de eerste vorm van bevolkingsregistratie. De kerken hielden al eeuwen doop-, trouw- en begraafregisters bij. Het Concilie van Trente verplichtte op 11 november 1563 de priesters om doop- en huwelijksregisters aan te leggen. Ook de protestantse kerken zijn hiertoe overgegaan. Later werden ook overlijdens-/begravenisregisters opgesteld, hoewel daarvoor geen bindende voorschriften bestonden.

De invoering van de burgerlijke stand was op 18 november 1811 in heel Nederland een feit. Er werden vier registers aangelegd:

- Het register van geboorten
- Het register van huwelijken en echtscheidingen
- Het register van overlijden
- Het register van huwelijksaangiften en huwelijksafkondigingen

Dit laatste register werd in 1879 gesplitst in twee afzonderlijke registers. In 1913 werd een zesde register toegevoegd: het register voor toestemming tot het huwelijk. In 1935 werd het gescheiden register van huwelijksafkondiging afgeschaft. De huwelijksafkondiging aan de pui van het gemeentehuis bleef nog tot en met 1987 bestaan.

De ambtenaar van de burgerlijke stand

Tot 1851, toen de eerste gemeentewet tot stand kwam, bepaalde het Burgerlijk Wetboek wie er tot ambtenaar van de burgerlijke stand benoembaar was.

Zij werden door de plaatselijke besturen uit hun midden aangewezen. Dat wil zeggen: het waren leden van het college van burgemeester en wethouders of van de gemeenteraad. In Bemmél was Laurens Louis Spengler de eerste maire ofwel burgemeester van de mairie Bemmél. Hij werd in augustus 1814 al opgevolgd door Arnoldus Derk Smits, die op zijn beurt in 1818 werd opgevolgd door Jacob Frans de Ranitz, de eerste burgemeester van de gemeente Bemmél.

Register van geboorteaangiften van de mairie Bemmél in het jaar 1812.

Te laat aangegeven

Dat de burgerlijke stand een verplichting was die nauwgezet gevolgd werd, heeft Derk Bouwman uit Doornenburg aan de lijve ondervonden. Hij had verzuimd om zijn dochter op tijd aan te geven en de ambtenaar van de burgerlijke stand mocht zijn dochter niet inschrijven. Daarvoor moest Derk een verzoek indienen bij de rechtbank zodat de ambtenaar zijn dochter in mocht schrijven in het geboorteregister.

Zie hieronder het verzoek dat waarschijnlijk niet door Derk maar voor hem geschreven is en daarna de conclusie van de rechtbank.

Aan de Regtbank van
Eerste aanleg, zitting

Houdende te Tiel

Mijne Heeren!

Den ondergetekenden Derk Bouwman, arbeider, wonende te Doornenburg, schoutambt Bemmél, geeft met de verschuldigde eerbied te kennen:

Dat deszelfs huisvrouw Theodora Teunissen, op den achttienden Augustus i.l. Is bevallen van een kind, van het vrouwelijk geslacht, aan welke hij de voornaam van Theodora wilde geven, dat hij uit hoofde de drukte des tijds, en hij zoo veel mogelijk is, met zijn handen arbeid, voor hem, zijn vrouw en vier kinderen, en eene oude moeder de kost moetende winnen, dit kind eerst op den drie en twintigsten dier maand aan den ambtenaar van den burgerlijken stand, des schoutambts Bemmél, ter inschrijving heeft aangeboden; welken ambtenaar dit kind, om redenen van verzuim de aangifte niet heeft kunnen inschrijven en hem uit dien hoofde aan U.E. mijne Heeren heeft gerenvoyeerd ten einde autorisatie tot de inschrijving te verkrijgen.

Redenen waarom Suppliant de vrijheid neemt met voorg. Eerbied, de Rechtbank te verzoeken, dat het haar behage moge, de nodige autorisatie

op voornoemde ambtenaar te verlenen, ten einde voornoemde zijne dochter, alnog op de Registers, van den Burgerlijken stand, des voornoemde schout ambts kan worden ingeschreven, en om hem supplicant, in aanmerking van zijne behoeftige omstandigheid blijkens verklaring van armmeesteren der R.K. diaconie te Doornenburg, van alle onkosten te verschonen.

Doornenburg, den zeventiende october achttien honderd achttien.

Getekend D. Bouwman".

Nadat de heer Arnoldus Vermeulen rapport had uitgebracht, kwam de rechtbank tot de volgende conclusie:

"Alles gezien en dieswegens overeenkomstig de wet gedelibreerd zijnde.

Gezien de beide advijsen van den Staats Raad, van den 13 nivose 10 jaar en 12 Brumaire 11 jaar executabel verklaard, voor Holland, bij decreet van den 8 november 1810.

Gezien de wet van den 9 maart 1815 nr 13, staatsblad nr 24, alsmede het schriftelijk attest van de hoofden des kerks en diaconie Bestuur der Roomsche Katholieke gemeente te Doornenburg van den 17 september 1818.

Overwegende de gronden en motieven bij den Requeste, aan deze Regtbank, door Derk Bouwman, arbeider, wonende te Doornenburg Schout Ambt Bemmelen, gepresenteerd in het breede vervat.

Overwegende, dat van de armoede van den suppliant, voldoende blijkt.

Accordeert de Regtbank, des suppliants verzoek, en autoriseert dienvolgens, de heer Schout van het Schout ambt Bemmelen om op de voet en wijze, als bij de wet is vastgesteld, voor hem te doen passeren en in de Registers van den Burger stand te doen inschrijven, de acte van geboorte van het kind, van Derk Bouwman bij deszelfs huisvrouw Theodora Teunissen, in echt verwekt, en waarvan gemelde Theodora Teunissen den achttiende augustus 1800 achttien is verlost, en zijnde een dochter, zullende het tegenwoordig vonnis gratis en zonder gebruik van zegel, griffie en Registratie Regten worden uitgegeven.

Aldus gedaan en gevonnisd bij de Regtbank ter Eerste Instantie, zitting houdende te Tiel, Provincie Gelderland, dinsdag den zeven en twintigsten october achttien honderd achttien, bij mr. Jan Hendrik Stoffenberg President, mr. David Hendrik Schull, mr Arnoldus Vermeulen, Regters, in tegenwoordigheid van mr. Jan Coenraad d'Engelbronner Griffier."

Opvallend is dat er voor zo'n (naar de huidige maatstaven licht) verzuim zoveel drukte wordt gemaakt. De geboortedatum is 18 augustus 1818, dat was op een dinsdag en Derk wilde het kind aangeven op 23 augustus 1818, dat was een zondag (blijkbaar kon dat ook op zondag). Daar zitten vijf dagen tussen.

Tegenwoordig moet men binnen 3 dagen aangifte doen; je hebt dan 2 werkdagen de tijd. Dat was waarschijnlijk destijds ook al zo.

In de Franse taal

De akten van de burgerlijke stand werden in Bemmeltot en met 1813 nog in de Franse taal opgesteld. In eerste instantie werden de akten ook helemaal met de hand uitgeschreven. Vanaf 1822 (huwelijks- en overlijdensakten) en 1825 (geboorteakten) werden standaardteksten voorbedrukt waardoor alleen de namen en data ingevuld hoefden te worden.

De eerste akten van de burgerlijke stand van Bemmelt

In het eerste jaar van de burgerlijke stand zijn de volgende kinderen geboren:

02-01-1812	Ruth	Brandenburger
13-01-1812	Wilhelmus	Van Oppenraaij
03-03-1812	Hendrina	Roelofs
11-03-1812	Willemina	Van Marwijk
12-03-1812	Derkje	Van Zantbergen
23-03-1812	Theodora	Willemse
06-04-1812	Willem	Vermeer
18-04-1812	Michiel	Driessen
27-04-1812	Catharina	Wannet
29-04-1812	Matthijs	Huting
02-05-1812	Hendrina	Buurman
20-05-1812	Geertruijda	Aalbers
19-05-1812	Petronella	Jansen
22-05-1812	Peter	Smits
03-06-1812	Johanna	Huisman
04-07-1812	Jacomina	Evers
14-07-1812	Johanna Maria	Blij
14-07-1812	Jacoba	Kersenboom
13-09-1812	Petrus	Van den Berg
30-09-1812	Albertus	Hendriks
03-10-1812	Johanna	Van Wees
05-10-1812	Fredrik Theodorus	Jansen
05-10-1812	Janna Margrita	Jansen
31-10-1812	Gijsbert	Michgels
01-12-1812	Mechgelt	Natrop
15-12-1812	Jacoba Geertruijda	Wijking

In totaal 26 kinderen, waarvan 9 zonen en 17 dochters.

In 1812 waren er slechts 5 huwelijken:

12-03-1812	Arie Losekoot met	Hendrika Verheijen
26-03-1812	Henri Smits met	Theodora Alofs
26-03-1812	Bartholomeus Egbertus	Maria Catharina van Oppenraaij
	Josephus Vaalman met	
09-04-1812	Johannes Wannet met	Hermina Aalbers
17-10-1812	Hendericus Rikken met	Cornelia Evers

In 1812 zijn 18 personen overleden:

01-01-1812	Frans Hofstede	Weduwe van J Broekhof
15-01-1812	Hendrina Jansen	Echt. van Jean Bunck
30-01-1812	Johannes Coenradus Bos	Zoon van Roelof Bos
02-02-1812	Johanna	Vondeling
02-02-1812	Cornelia Sanders	Echtg. van Hendrik van Oppenraaij
07-02-1812	Gerarda Peters	Dcochter van Jean Derk Peters
16-02-1812	Arien Ermers	Echtg. van Dina Loeven
18-02-1812	Derk van Marwijk	Zoon van Lambert van Marwijk
13-03-1812	Fredrik Fredriks	Zoon van Geertruijda Fredriks
05-04-1812	Jan Barends	Echtg. van Hendrina Jansen
08-06-1812	Mattijs van Oppenraaij	Echtgenoot van Johanna Elisabeth Vaasen
27-06-1812	Jan van Eeden	Weduwe van Maria Helena Heijmans
07-07-1812	Arnolda van Leijen	Dochter van Arnoldus van Leijje
08-08-1812	Anna Maria Boa	Echtg. van Daniel Hoedemaker
08-09-1812	Petrus Wolsing	Zoon van Barend Wolsing
08-12-1812	Theodora van Hien	Dochter van Derk van Hien
23-12-1812	Gerritje Evers	Echtg. van Gosen van Marwijk
26-12-1812	Johanna Huijsman	Dochter van Derk Huijsman

Familienamen

Volgens de Franse wetten moest iedereen een achternaam hebben. Zonder een vaste familienaam kon een persoon niet goed worden opgenomen in de registers van de burgerlijke stand. Veel inwoners hadden al een achternaam, vaak overgegaan van vader op zoon of dochter. Voor wie nog geen vaste achternaam had zijn in een aantal plaatsen naamsaannemingsregisters aangelegd waarin de gekozen achternaam werd genoteerd. In het begin dacht men dat het wel niet zo'n vaart zou lopen met die vaste achternaam en anderen boycotten de naamgeving als protest tegen de Fransen. Er werd daarom een decreet afgekondigd waarmee de bevolking werd opgeroepen om een vaste achternaam te alten registreren. Sommige mensen kozen toen voor heel aparte namen, zoals Naaktgeboren, Nooitgedacht, Zeldenthuis of Zonderland. In Bemmelen is zo'n register niet opgesteld.

Bronnen:

R.F. Vulsma. Burgerlijke Stand en bevolkingsregister. Centraal Bureau voor de Genealogie. Den Haag 2002.

Het Gelders Archief. <http://www.geldersarchief.nl>

Het Meertens Instituut. <http://www.meertens.knaw.nl>

De brandweerploeg van 1984

Op de foto staat de groep vrijwilligers van het brandweerkorps Bommel bij de opening van de toenmalige nieuwe kazerne. Ze staan voor het blusvoertuig van het korps Bommel. Daarachter staat het blusvoertuig van het korps Doornenburg.

Van links naar rechts zien we: Wim Jansen (commandant), Gerrit Peren, Jan Driessen, Nol van Rossum, Joop Rijken, Burgemeester van Nispen tot Pannerden, Leo Kelders, Hennie Ebben, Geert Leenders, Bert Rutgers en Wil van Velzen.

Zittend: Toon van 't Hullenaar, Theo van Huet, Hans Minkhorst, Jan van Gelder, Wim Peters en Paul Peters.

Bovenstaande foto is gemaakt in oktober 1984 bij het in gebruik nemen van de brandweerkazerne. De oude kazerne was gevestigd in de aanbouw van De Brugdijk¹. Die ruimte was erg klein: naast de garage/werkplaats waar de brandweerauto stond, was een smal gangetje waar de pakken hingen. Zelfs als er geen haast bij was, was het aantrekken van die pakken met z'n allen tegelijkertijd niet te doen. De sirene was destijds nog bij garage Schaeffer. Bij een brand moest Jo Schaeffer vertellen waar de brand was. De brandweerauto reed dan eerst even langs garage Schaeffer om te vragen waar de brand was.

De nieuwe kazerne bevond zich in de oude Fiat garage van Bouwmeester in de Dorpsstraat, hoek Oostervelden.

Daarin was, naast de garage voor de auto's, ook een kleedruimte, douches, een vergader/leslokaal, een commandantkamer en een bar. Hier kregen ze ook piepers waarmee ze opgeroepen worden als er brand is.

Begin juli 2011 is de geheel nieuwe brandweerkazerne, post Bommel, aan de Karstraat in gebruik genomen. De opening zal binnenkort plaatsvinden. Van de groep vrijwilligers op de foto is Hans Minkhorst de enige die meeverhuisd is naar de nieuwe kazerne.
Nol van Rossum

¹ Zie ook het artikel "Uut de ouwe deus" op pag. 8-9.

Excursie Historische Tuin Lent

Adri Stuart

Op de mooie zaterdag van 21 mei 2011 waren een tweetal excursies georganiseerd naar de Historische Tuinderij "De Lentse Warmoezenier". Men kon zich opgeven voor de ochtend- of de middagexcursie en daar hebben een twintigtal leden gebruik van gemaakt.

Vanwege het mooie weer, nu aan het eind van deze zomer bijna niet voor te stellen, werden we buiten ontvangen en kregen we koele frisse appelsap en een korte uitleg door onze rondleider de heer Paul Schoenmakers over het ontstaan van de historische tuin.

Paul Schoenmakers heet ons hartelijk welkom.

De Historische Tuinderij 'De Lentse Warmoezenier', zoals die nu genoemd wordt, is een gemengd tuinbouwbedrijf, een zogenaamd warmoezeniersbedrijf of warmoezerij, zoals dat in de jaren dertig volop te vinden was in Lent en omgeving. Op de traditionele manier worden er oude soorten en rassen van bloemen, groenten en fruit geteeld.

Daarnaast beheert de Historische Tuinderij een museum met een verzameling huisraad, gebruiksvoorwerpen en werktuigen die typisch waren voor het leven en werken van de Lentse warmoezeniers en hun families, en die voor het grootste deel ook afkomstig zijn van nazaten van deze families.

Na de uitleg hebben we een rondgang gemaakt over het bedrijf waarbij we de bakken met de typisch Lentse ramen zagen waar al vroeg in het seizoen op de koude grond geteeld kon worden. Eerst de groenten en daarna de sierplanten.

Uitleg over de Lentse ramen.

Vervolgens zijn we naar de "koude" druivenkas gelopen waar enkele oude druivenrassen staan, maar die kas was op dat moment zo warm dat we er snel weer uit waren. Doorgelopen naar de boomgaard waarin oude appel-, peren- en kersenrassen staan. Voor de kenners waren daar bekende rassen bij, maar ook onbekende. Wat te denken van appels als de Lentsche Roode, Sijden Hemdje, Echtelds Zoet en Groninger Kroon of de pruim Lents Witje?

Tussen de bomen zoals vroeger gebruikelijk was, het kleinfruit zoals zwarte, rode en kruisbessen, frambozen en bramen.

Kleinvee had men vroeger ook al: geiten, varkens, kippen en ganzen en niet te vergeten bijen. Die bijen zorgden voor de bestuiving van de bloesem en worden nu ook gebruikt als demonstratie van de bijenteelt.

De bakken zijn ook zeer geschikt om even uit te rusten...

Binnen is een klein museum ingericht van huisraad, gebruiksvoorwerpen en gereedschappen van de warmoezenier uit die tijd. Er is een gedeelte waarin een woonkamer, slaapkamer, keuken en washok zijn ingericht met originele meubels en voorwerpen.

Een huiskamer rond 1960.

Dat agrarische activiteiten niet iets is van de laatste 200 jaar laat het archeologische deel van de collectie zien. Alle objecten zijn uit Lentse bodem, waaronder een dubbelgraf, de "Tenenzuigers" uit de vijfde eeuw voor Christus en de "Man van Lent".

Al met al was de (hernieuwde) kennismaking met de Historische Tuinderij zeer geslaagd. Voor degenen die er niet waren wellicht de moeite waard om daar ook eens een kijkje te nemen.

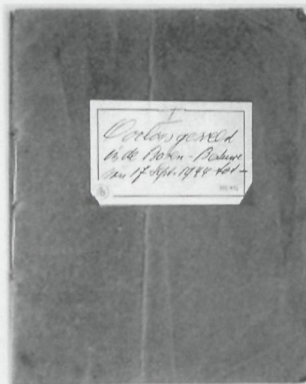
Geweld in de Boven-Betuwe (deel 2)

Van de redactie

In dit kringblad is het tweede en derde deel opgenomen van het dagboek van Willem Jansen, oud-gemeentesecretaris van Bemmeler. Het eerste deel staat in het vorige kringblad (jaargang 21, nr 2, mei 2011).

Naar aanleiding van een reactie op het eerste deel volgt hier een aanvulling:

In het eerste deel is in de inleiding van Wim Jansen (de kleinzoon van de oud-gemeentesecretaris en zoon van de gemeentesecretaris Arnoldus Jansen) aangegeven dat de gemeentesecretaris en de burgemeester in Doornenburg ondergedoken zaten toen de melding kwam dat de Duitse SS een aantal dorpsgenoten zou fusilleren indien zij zich niet zouden melden. De burgemeester zat echter niet in Doornenburg maar was door zijn weigering jonge mannen te leveren voor het graven van eenmansgaten gedwongen om onder te duiken. Hij vertrok naar Nijmegen en van daaruit naar een onderduikadres in het land van Maas en Waal. Toen de burgemeester en de secretaris hoorden van de dreigende executies hebben ze gepoogd naar Bemmeler te komen. Maar door de aanvallen van de geallieerden en de daaropvolgende slag om Arnhem hadden de Duitsers iets anders aan hun hoofd en daarmee waren ook de executies van de baan.

Oorlogsgeweld in de Boven-Betuwe

Van 17 sept 1944 tot -

Wilem Jansen (1876-1952), oud-gemeentesecretaris

Maandag 30 Oct. 1944. Hier is het rustig en er vielen vandaag slechts enkele granaten op enige afstand van onze verblijfplaats, het Groote Meer te Ressen, er werden weliswaar 2 koeien in de weide gedood maar op tamelijke afstand van ons, we waren er niet voor naar de kelder geweest. Op gewone tijd gingen we ter ruste in de kelder waar ieder zijn bed opzocht. De zuster kwam (zuster Walburga) 's avonds eerst voor zeven uur binnen, ze had de gehele dag in Bemmeler in de kelder in de zusterschool gewerkt om al de goederen die verspreid lagen bijeen te zoeken en in orde te maken. Ik bracht voor het slapen gaan nog een kort bezoek aan de doodzieke broer van boer Mulder en de nacht verliep rustig, wel hoorden we het gebulder van het

geschut dat in de nabijheid van de boerderij stond maar stoorden ons daar niet meer aan en zo brak zonder verdere incidenten de laatste dag van October 1944 aan.

31 October 1944. De morgen was rustig en een wandeling om de boerderij - op straat mochten we niet komen - overtuigde ons dat alles nog op het oude was. De gewone bedrijvigheid van de Engelsen was als altijd een afleiding, er werd een sigaret geoffreerd en een praatje gehouden, in gebroken Hollands-Engels, een kop thee gedronken en daarna ontbijt, pap met brood en brood met varkensvlees. In de voormiddag bezoek van Cornelis Vernooij die met de gehele familie geëvacueerd was of is bij Jan Sanders op Merm bij Elst op een kwartier afstand van Mulder. Hij verhaalde ons nog eens de brand van zijn boerderij en hoe zijn hele veestapel teniet was gegaan en alle kleren verbrand waren. Ze hadden niets kunnen redden omdat rondom de boerderij landmijnen lagen en zij noch paard noch wagen mee konden nemen en alleen per fiets een en ander hadden vervoerd. Een dochter die een granaatscherf in de rug had gehad was weer tamelijk goed in orde.

Ik ben in de voormiddag een bezoek gaan brengen bij Jan Lamers de koster van de protestante kerk, wiens vrouw, oud 56 jaar, van schrik was doodgebleven toen een granaat dwars door de huiskamer was gekomen en op de hoek van het huis er weer uit, een zogenaamde blindganger. Na de gebruikelijke condoleance een kop koffie gedronken en sigaar gerookt en maar weer naar de boerderij. In de namiddag kwam kapelaan Van der Steen en deelde mede dat we op NN Allerheiligen geen H. Mis kregen, maar in de n.m. zou pater Van Moorsel (O.P.) assistent van pastoor Van der Weij te Haalderen een lof komen doen en konden we tevens biechten. Later kwam de Engelse aalmoezenier om de kamer voor een H. Mis op Allerheiligen te bespreken, zodat we des morgens om 8 uur op Allerheiligen 1 Nov. toch nog een H. Mis hadden. Een 30-tal militairen was aanwezig en de inwoners van de boerderij konden eveneens de H. Mis bijwonen en tot de H. Tafel naderen. De aalmoezenier hield een korte preek tot de soldaten waarvan we niets verstonden en na de H. Mis hadden we een extra goed ontbijt.

In de n.m. om 3 uur kwam pater Van Moorsel die in de voorkamer voor het geïmproviseerde altaar ging bidden, door de gelukzaligheid der heiligen te schetsen op zo treffende wijze dat allen er ontroerd over waren waarbij hij vervolgens de toestand waarin wij verkeerden de revue nog eens liet passeren en waarbij hij op zo treffende wijze de Heiligen aanriep, vooral de voorspraak inriep voor de getroffen en de afwezigen en degenen die nog onder het juk der verdrukkers zaten. Zelden hebben wij de gebeden van een priester met zoveel aandacht en piëteit gevolgd als bij deze gebedsacte, het was wonderschoon en ontroerend. Ik zag die oude struise boer, die met zijn stoere gestalte steeds trachtte te doen uitkomen zo onbewogen te blijven,

ontroerd zijn tranen de vrije loop geven en trachtte ongezien de kamer te verlaten, de aanwezigen konden zich geen van allen meer inhouden en de meesten barstten in snikken uit om eens echt hun leed te kunnen uithuilen.

Na deze eenvoudige doch zo treffende plechtigheid, werd door de pater gelegenheid gegeven tot biechten, een 8-tal boetelingen knielde voor hem neer om de biecht te spreken. Ik had mij verwijderd en was de laatste die tot hem ging. De biechtvader was in een stoel gezeten en voor hem knielde ik neer, als een kind voor de schoot zijner moeder, maar kon aanvankelijk geen woord uitbrengen. De pater liet mij stil uithuilen, waarna ik hem mijn zorg over mijn vrouw, die nog steeds in Nijmegen was, mededeelde en over Nol die nog onder de druk van de moffen verkeerde. Hij stelde mij wat moeder aanging gerust met de mededeling dat hij alles in het werk zou stellen om haar bij mij te krijgen en wat Nol aanging daar moest ik maar vertrouwen in hebben, die zou zeker nog wel terugkeren. Doch met dat al had ik nog niet gebiecht en zei tot de pater ik ben me van geen schuld momenteel bewust of het zou moeten zijn dat ik bij mezelf de moffen honderden malen verwenst had de laatste tijd. Nou zei pater Van Moorsel (O.P.) bid dan maar voor penitentie drie weesgegroetjes. Ik was geheel opgelucht mijn hart eens te hebben uitgestort en vol goede moed begaf ik mij bij de overige huisgenoten, waar verder gepraat werd alsof er niets gebeurd was.

Donderdag 2 November (Allerzielen). 's Morgens om 8 uur H. Mis van kapelaan Van der Steen, deze H. Mis heb ik weer gediend, omdat er geen misdienaar aanwezig was, en onder die H. Mis naderden allen tot de H. Tafel, terwijl de twee zieken in de kelder te Communie gingen. De dag verliep verder rustig en des avonds kwamen enige Engelsen ons een paar uur gezelschap houden en trachtten zich op allerhande manieren verstaanbaar te maken, we hadden er toen een dictionaire bij zodat we ons nu en dan verstaanbaar konden maken. Een Engelse was er bij die al een weinig Hollands begon te spreken. 's Nachts vielen er om de boerderij nogal enige granaten, zoals Mulder mij 's morgens vertelde, hij was 's nachts drie maal buiten geweest omdat hij niet kon slapen en zijn broer van pijn lag te kreunen en het wel niet lang meer zou maken.

Die morgen Vrijdag 3 November kwam dokter Noordzij om de patiënt nog een spuitje te geven. Ik heb toen Nol Mulder, de patiënt, ook nog eens bezocht, hij kende

Boerderij Het Grote Meer.

mij wel maar kon zich niet meer uiten, van toen af begon eigenlijk zijn doodstrijd en toch duurde deze nog tot Zondagmorgen 6 uur toen hij zacht en kalm heenging.

Zaterdag 4 November. Er heerst een gedrukte stemming in het huis, allen wisten dat het met Nol Mulder spoedig gedaan zou zijn, hij lag buiten kennis, we gingen onder leiding van de zuster de gebeden der stervenden verrichten en 's middags kwam de pastoor met kapelaan Van der Voort om afscheid van hem te nemen. De zuster, de broer van de patiënt en de huishouder bleven de nacht bij de patiënt en 's morgens om zes uur vernamen wij dat hij was overleden.

Zondag 5 November. We gingen de broer condoleren en baden een rozenhoedje voor zijn zielerust, waarna de zuster het lijk voor de laatste rustplaats in orde bracht en enige mannen het uit de kelder naar een kamer gelijkvloers brachten. De timmerman en aanspreker verschenen, een kist kon nog gemaakt worden en voor de aanspreker (uit Ressen, een man die protestant was) maakte ik zijn aanspraak in orde, die hij de nog aanwezige inwoners van Ressen moest gaan mededelen. Later hoorde ik dat hij overal waar hij kwam voor "voorzien van de H.H. Sacramenten der stervenden" had gelezen "voorzien van de H. Sacr." enz.

In de couranten De Gelderlander en De Betuwe die reeds zo nu en dan verschenen konden we nog een advertentie geplaatst krijgen zodat zijn naaste familie te Beek bij Nijmegen ook kon worden ingelicht omtrent het overlijden van hun broer.

Zondag en Maandag kwamen de inwoners en diverse geëvacueerden uit Ressen condoleren en men bepaalde dat de uitvaart en begrafenis zou plaats hebben op Dinsdag 7 November.

Zondag n.m. kreeg ik de blijde tijding dat moeder die dag uit Nijmegen hier zou worden gebracht, dat was voor mij een gewichtige en blijde boodschap en 's avonds tegen half zes arriveerde er een auto, bestuurd door een vroegere buschauffeur Peters uit Bemmelen en vergezeld van Arie Costermans die

1944

Nr. 97

Heden Arnoldus Lambertus
negentienhonderd vier en veertig verschen voor mij, Ambtenaar van den burger-
lijken stand der gemeente Bemmelen:
Kansen, Bernardus
oud zes en veertig jaren, landbouwer
wonende althuis
die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op
vijf toenber desen jaars.
ten half tien ure des vriedag
in deso gemeente is overleden
Hulder, Arnoldus Lambertus
oud negentien jaren, landbouwer
geboren te Heteren en wonende te Bemmelen
aan de Heteren de gebeden
Hulder, Bernardus
tennis en Heteren, Catharina
Waarvan akte, welke overeenkomstig de wet is voorgelezen.

Overlijdensakte uit de Burgerlijke stand van de gemeente Bemmelen van Arnoldus Lambertus (Nol) Mulder 5-11-1944.

moeder hadden gehaald en haar op de boerderij Het Grote Meer behouden brachten. Moeder was zeer blij mij te zien en ik niet minder, ze zag er erg verfromfaaid uit, maar liefderijk werd ze in onze kring opgenomen en een extra plaatsje aan de haard gegeven. Mulder zei mevr. behoeft nu niets te doen dan goed slapen, rusten en goed eten, dan ben je zo weer in orde. Het was voor moeder niet makkelijk zich de eerste tijd te wennen aan al die vreemde gezichten maar gelukkig kwam zuster Walburga haar te hulp die haar waste, hielp verschonen en de eerste avonden te bed hielp.

Dinsdag 7 November 1944. Deze morgen werd de uitvaart gehouden van de overleden boer Nol Mulder. De pastoor en kapelaan waren aanwezig, om half acht las de kapelaan een H. Mis in de bekende voorkamer en daarna de pastoor de uitvaartmis, beide werden door mij gediend. Het zal wel zelden voorgekomen zijn dat iemands uitvaart in een woonkamer gedaan werd. Aanvankelijk wilde de pastoor de uitvaart doen te Bemmelen in de kelders van de zusterschool maar boer Mulder wilde daarvan niet horen. Na de uitvaartmis verscheen de lijkwagen uit Bemmelen en werd het lijk met behulp van de Engelse soldaten ingeladen en ging het naar Bemmelen. Twee auto's volgden later tot bij het kerkhof, hier aangekomen was er niemand om het lijk in ontvangst te nemen en moesten vreemden en kennissen het lijk uit de wagen halen en in het graf neerzetten, dat reeds klaar was. De pastoor heeft toen de absolutie verricht en men moest gauw weer vertrekken uit vrees voor granaten. Mulder en de genodigden keerden per auto terug, waarbij hij eerst zijn verbazing uitte dat Bemmelen zo ontzettend gehavend was, hij had er nog niets van gezien.

Welgemoed togen we aan het begrafenismaal, bestaande uit sandwiches met worst, ham en gebraden varkensvlees. De huishoudster had tevoren deze gemaakt (roggebrood dubbel met daartussen als hiervoor gezegd) en er werd een extra kop koffie bij geschonken en onderwijl werden zoals gewoonlijk de deugden van de overledene ruimschoots besproken (van de doden niets dan goeds) en sigaretten gerookt en weldra stond de uitvaartkamer in dichte rook en heerste er een opgewekte stemming en vonden de aanwezigen het toch allemaal zo gelukkig dat Nol maar dood was en uit zijn lijden verlost, hij was nu immers toch in de hemel. Ik dacht dat zal wel zo zijn, maar durf er toch om wedden dat geen van ons momenteel met hem zou willen ruilen, daarvoor is de mens nu eenmaal te gehecht aan dit aardse tranendal. De vrienden en kennissen trokken af, nadat vanaf niet ver (nabij) een drietal zware granaten was gevallen waarvan er een het bokhuis trof en geheel uit elkaar sloeg op de boerderij van Jan Sanders op de Merm zoals we even later vernamen en tevens 5 fietsen totaal vernielde, alle van de fam. Vernooy die daar geëvacueerd was.

Woensdag 8 November. De nacht verliep tamelijk rustig behalve dan dat enkele granaten in de buurt waren gevallen maar daar werd minder notitie van genomen, 's morgens werden door Mulder maatregelen beraamd om het vee opgesteld te krijgen, te meer daar vanuit Bemmelen het daar nog rondzwervende vee naar Ressen zou worden gebracht om daar zoveel mogelijk te worden ondergebracht. De varkens werden het eerst overgebracht en een 60-tal werd in een grote schuur bijeengebracht, ze zouden worden uitgezocht, de fokzeugen zouden worden aangehouden, de rest zou worden geslacht, het rundvee zou zoveel mogelijk aangehouden worden opdat later de boeren weder tenminste ieder een koe zouden kunnen krijgen.

Er ontstond tussen de enkele boeren onderling onenigheid, hoofdzakelijk tengevolge van het feit dat de boer Rengers van de Pol optrad alsof hij heer en meester was van het restant van de overgebleven veestapel en orders gaf alsof hij het gemeentebestuur vertegenwoordigde, waardoor Mulder hem verweet dat hij in het begin van de oorlog zeer Duits gezind was en geprofiteerd had van de moffen en nummer 1 was die de oranjeband droeg en zich had ingedrongen in de Engelse bezetting. Het kwam zover dat de oud-

Majoor Pierson, militair commissaris. Bron: Het manneneiland.

wethouder G. Hermsen een klaagschrift opstelde en dit ter ondertekening aanbood aan de ontevreden, dat door 16 personen werd ondertekend. Nadat Mulder getekend had kwam hij bij mij en vroeg, wat zoudt gij gedaan hebben als ze u dat stuk ter tekening hadden voorgelegd. Ik antwoordde met de wedervraag: Wat was de inhoud van dit klaagschrift? Daarop gaf hij mij te kennen dat het tegen

van de Pol ging, maar de inhoud had hij niet bekeken hij had het stuk maar half gelezen. Ik wees hem er op dat dit zeer onvoorzichtig was geweest. Natuurlijk zou een onderzoek volgen en als hij niet wist wat de inhoud was geweest de verdediging moeilijker werd. Enige dagen daarna, het was zaterdag 10 [moet zijn: 11] November, kreeg Mulder uitnodiging te komen aan de pastorie der N.H. kerk te Ressen waar Majoor Pierson (zoon van de vroegere Dominee Pierson te Ressen) namens de Engelse instantie een onderzoek zou instellen terzake van het ingediende klaagschrift.

Zaterdag 10 [moet zijn 11] November 44. In de namiddag ging Mulder naar de bijeenkomst als voormeld, waar Majoor Pierson hem als oud Ressen

burger hartelijk welkom heette en waarna de besprekingen plaats hadden. Mulder zette zijn bezwaren uiteen die hij had omtrent de persoon die momenteel de boventoon voerde en nadat iedereen zijn bezwaren en grieven had geuit, trachtte Majoor Pierson een verzoening tot stand te brengen waarna hij mededeelde dat er in Ressen veel goed werk was verricht en de Engelsen hadden besloten dat Bemmeler geheel zou geëvacueerd worden en wellicht Ressen en Lent zouden volgen.

Zondag 12 November 1944. We hadden een H. Mis 's morgens om 8 uur en in de namiddag vernamen we dat alle personen die nog in Bemmeler waren geëvacueerd zouden worden naar Eindhoven. Wim Stoffels, onze buurman te Bemmeler, de timmerman, kwam in de namiddag ons mededelen, dat alle personen, mannen, vrouwen en kinderen die nog te Bemmeler aanwezig waren zouden geëvacueerd worden naar Eindhoven en omgeving en allen Maandag 12 [13] November om 9 uur gereed moesten zijn voor het vervoer dat per Engelse vrachtwagens zou geschieden. Hij nam afscheid van ons met de hoop dat spoedig de bevrijding van het gehele land zou plaats hebben en wij weer rustig naar huis konden gaan, maar twijfelde of dit spoedig zou geschieden. Het werd stil in onze omgeving en ieder vroeg zich af, wanneer zullen wij moeten vertrekken? Hoe lang nog zullen wij zuchten onder het juk van de vijand en onwillekeurig rijmelde ik (naar het vrijheidslied van Tollens Overwintering der Hollanders op Nova-Zembla):

"Nog houdt het schriklijk pleit van dwang en vrijheid aan
"Nog draagt der vad'ren erf de Duitse legervaan
"En drinkt om strijd het bloed van landzaat en vreemden
"De kneuzende oorlogsvracht beploegt nog Neerlands beemden
"En haar weke grond zucht onder het wicht van weê
"Toch houdt de hoop op vrijheid haar op
"En wies ter land en zee
"Germanye kruipt terug voor Eisenhowers heldendegen
"En Amerikaan en Brit op Frankrijks kust begroet
"Geven het volk de hoop in overvloed
"De dageraad der vrijheid breekt voor ons de baan
"Nu deez helden voor Neerlands poorten staan.

Zo zijn dan op 13 November 1944 de laatste inwoners van Bemmeler p.m. 450 uit Bemmeler vertrokken en is het gehele dorp ontvolkt, slechts een Engelse bezetting met haar bewapening is ter verdediging achter gebleven. Een geheime vrees bevangt ons dat ook wij hetzelfde lot spoedig zullen ondergaan en er heerst een gedrukte stemming die nog wordt verhoogd door de mededeling in de namiddag dat ook Ressen nog deze week zal worden geëvacueerd namelijk alle vrouwen, kinderen en mannen behalve de mannen

van 18-60 jaar die zullen moeten blijven om te werken en het nog aanwezige vee te verzorgen.

Tegen de avond komt de Engelse kapitein mededelen dat zijn troepen Donderdag zullen vertrekken en de nieuwe troepen ten getale van 60 in de kamers van de boerderij moeten worden ondergebracht en een kamer moet worden gereserveerd voor de officieren. Des avonds komt de sergeant-majoor een en ander bevestigen, waarheen ze gaan weten ze nog niet. Afsproken wordt dat Woensdagavond afscheid van de bezetting zal worden genomen.

Dinsdag 14 November 1944. Een stille dag met weinig beweging, overal zijn de Engelsen aan het inpakken, we lopen wat heen en weer de rechte stemming is er niet. Ik ga eens naar het dorp Ressen naar Jan Lamers en bakker Van Setten, daar ook wordt de evacuatie besproken. We wachten maar af wat komen gaat.

Woensdag 15 November 1944. 's Morgens om 9 uur komt de oranjeman (Henri Hermesen) bij ons binnen met de boodschap dat Vrijdagmorgen om 9 uur alle mannen van 60 jaar en daarboven met vrouwen en kinderen zouden worden geëvacueerd door de Engelsen naar Tilburg en omstreken. Ze zouden op iedere boerderij afgehaald worden en per Engelse auto worden vervoerd, bagage kon men meenemen.

Dit bevel werd met verontwaardiging ontvangen vooral omdat de gehuwde mannen moeten blijven en zij hun vrouwen en kinderen alleen moeten laten gaan. Vooral de vrouwen protesteerden zeer luide en heftig, waarbij de mannen hun echtgenoten steunden. Uitroepen van wat God verenigd heeft zal de mens niet scheiden en dergelijke weerklonken hees uit schreiende vrouwenkelen, ze klitten bijeen bij ons op de boerderij en zwoeren bij hoog en laag dat zij niet gingen als de man niet mee mocht. Ze namen een dreigende houding aan, totdat wij probeerden ze te kalmeren wat tamelijk lukte toen we beloofden bij de bevoegde instanties erop aan te dringen ook de gehuwde mannen te evacueren.

De pastoor werd opgezocht, evenals de dominee en deze twee Eerwaarden togen naar de desbetreffende Engelse instantie waarbij zij gedaan kregen dat ook de gehuwde mannen met hun gezin zouden geëvacueerd worden. De vrouwen behaalden hier de victorie en hun humeur sloeg dadelijk om als het weer soms in Maart, van Maartse buien in zonneschijn. Allen gingen gerustgesteld naar huis om de nodige bagage in te pakken met de nog aanwezige mondvoorraad. Twee gezinnen slachtten nog een varken bij ons op de boerderij, dat zij in kisten pakten (granaatkisten) om mee te nemen. Het was een dag van gramschap, die van ellende kwam later.

's Avonds kwamen enige Engelsen bij ons in de keuken wat praten en afscheid nemen, ze schonken thee met rum en presenteerde sigaretten volop. Mulder meende ook verplicht te zijn iets te offreren en liet twee flessen wijn uit de kelder halen, doch toen ieder daarvan een glas (de glazen waren nogal

groot) geschonken was, was de voorraad uitgeput en de avond nog niet ten einde. Van der Slee, een geëvacueerde uit Rotterdam, de schoonzoon van W. v. Swelm uit Bommel, die schoonouders en vrouw en kinderen reeds in Nijmegen had wonen maar voor opberging der voorraden van zijn schoonvader zorgde, had vanuit Bommel nog een 18-tal f. bourgonje medegebracht en aangezien schoonpapa niet beter wist of alle wijn was gestolen stelde hij voor afscheid een glas bourgonje te drinken. Dit voorstel vond algemene instemming en binnen enkele ogenblikken parelde deze in de wijde glazen en er werd geklonken en gedronken en gezongen. Het leed werd voor een ogenblik vergeten en tot laat in de nacht was men vrolijk, er werd niet meer geluisterd of de granaten die overkwamen van Engelsen of Duitsers waren. Welgemoed trokken wij mannen na middernacht naar de kelder, waar de vrouwen reeds sedert lang te ruste waren gegaan.

Donderdag 16 November '44. De werkelijkheid kwam nu weer tot ons en de reis werd besproken die we zouden maken. Ik had grote zorg over moeder, waar zou ik met haar terecht komen, ik voor mij zou mij wel redden. Ik peinsde op welke manier ik een uitkomst zou vinden maar kwam tot geen conclusie. Wel dacht ik aan de brief die ik van tante Hentje ontving waarbij ze schreef, waart ge ook maar hier in Oss, ik hield dit in gedachten.

Overal was men druk aan het inpakken, men weet al niet wat de mensen meenemen wilden. Beddengoed met dekens, mondvoorraad spek, vlees, vet en wat meer, zelfs honden zouden meereizen.

In de namiddag kregen we boodschap om voor iedere geëvacueerde twee pond varkensvlees af te halen met voor ieder een half roggebrood. Ik heb mijn drie pond vlees en een roggebrood afgehaald en ingepakt. Verder hadden we niet veel te pakken. Moeder kreeg van Mej. Lamers Bouwman een zwart gebreid wollen manteltje en ik een hemd en een Engels hemd van Mulder en met onze schamele voorraad trokken we Vrijdagmorgen 16 Nov. 1944 naar buiten in afwachting van de komst van de Engelse vrachtwagens, die eerste tegen tien uur bij ons arriveerden en waarin wij met bagage en al werden ingeladen en zitplaats vonden op koffers, pakken beddengoed enz. enz. en in deze tochtige wagen togen wij in de richting Nijmegen, waar de dag van ellende begon, tenminste voor ons ouderen. De eerste zes wagen passeerden Ressen - Vossenpels - Lent, zo over de brug naar Nijmegen en vervolgens naar het Dominicanercollege te Neerbosch, waar onze voorlopige bestemming was. Padvindes van Oranje stonden daar klaar om ons behulpzaam te zijn bij het uitstappen en uitladen van de bagage, waarna wij naar een grote zaal werden geleid.

Steeds kwamen nieuwe wagens met geëvacueerden aan. De zalen vulden zich met hele gezinnen uit Ressen, Bommel, Vossenpels en Lent. Een zaal was bestemd voor het bergen van de bagage en deze vulde zich meer en meer. Alles krioelde dooreen, kinderen stoeiden en holden trap op trap af, velen hadden de huishond meegebracht en het was soms een geblaf, gejangk

dat je horen en zien verging. De meer oudere mensen hadden zich een plaatsje veroverd op een stoel of bank, de jongeren zongen en sprongen alsof ze naar een kermis gingen. De ouderen waren over het algemeen ernstiger, maar toch vol goede moed. Zo nu en dan deed een reusachtige luidspreker zich horen die verschillende mededelingen ten gehore bracht, o.m. dat allen die waren aangekomen zich moesten begeven naar het bureau van evacuatie kamer.... Daar zaten twee Engelsen en 1 Hollandse officier en een juffrouw die als tolk dienst deed. Ieder had een lijst van namen voor zich, vermeldende de verdachte personen. Het persoonsbewijs werd daar gecontroleerd en vergeleken met de op die lijsten voorkomende verdachten. Na deze controle moesten we ons vervoegen voor controle bij de medische dienst. Moeder en ik kwamen bij een vrouwelijke arts die ons in de keel keek en mij verdacht vond omdat mijn tong en keel nogal was aangeslagen. Ik zei dat dit kwam van het roken, waarbij ze vroeg of ik veel sigaretten rookte. Op mijn ontkennend antwoord kwam de vraag wat ik dan rookte, waarop ik de arts mededeelde dat ik eigen teelttabak rookte uit een pijp. Ik vertelde haar maar niet dat we drie gevallen van difteritis in de kelder hadden gehad.

Vandaar moesten we naar een kamer voor ontsmetting. Daar werden we opgewacht door verplegers en verpleegsters die ieder met een ritsspuit klaar stonden en ons hoofdhaar met derrispoeder bespotten en borst en rug eveneens onder handen namen, vervolgens de bovenbenen en konden toen weer naar de verblijfzaal teruggaan. Een luidspreker kondigde hier aan dat wie wat te eten wilde hebben een vork en bord moesten nemen in de eetzaal waar grote ketels met stampot van kool en aardappelen en knollen gereed stonden. Ieder die het wilde kreeg een schep van deze hutspot op zijn bord en kon daarmee aan de daar geplaatste tafels gaan zitten om het te gebruiken. Velen hadden zelf een voorraad mondbehoeften bij zich en een ieder pakte uit en at van het meegebrachte. Een gezin, kennis nog uit Ressen, vrouw Hofman opende een weckfles met gebraden worst, waarvan ook ons gepresenteerd werd en aten wij smakelijk een stuk worst met de hiervoor genoemde hutspot.

Tegen 5 uur waren alle geëvacueerden binnen en was het rumoer en geroezemoes onbeschrijflijk, dat kon men zich zo indenken als er zo p.m. 1500 personen groot en klein dooreen krioelen. Moeders trachtten hun schreiende kinderen te sussen, mannen stonden bijeen de situatie te bespreken, vrouwen hielpen elkander bij het bijeen brengen van hun kinderen. Jongelui liepen zingend of fluitend de zaal op en neer en jongere jeugd holde gezamenlijk trap op trap af, vergezeld van een schare honden en hondjes die mede het rumoer door geblaf en gejank verhoogde. Er heerste onder de jeugd een ongekennde vreugde, ze waren uit en hielden van de vreemde situatie, waarbij zij zich vermaakten op een wijze die de bezorgde moeders de angst om het hart sloeg. Ze speelden krijgertje, sloegen mekaar met tassen of andere voorwerpen die ze in bewaring hadden en holden van de ene verdieping naar de andere en lieten zich langs de trapleuningen naar beneden

glijden en niemand die hen iets verbood, ze konden ongestoord hun gang gaan.

Plotseling weerklinkt weer de stem van de luidspreker, een ogenblik is het stil en komt de mededeling dat voor ieder een slaappleats boven zal worden aangewezen. Voor 4 personen een kleine en voor 7 personen een grote chambret (kamer waar de studenten vroeger hun nachtverblijf hadden). We kregen een nummer en ik had 84 en moest met 4 personen in dat kamertje nachtverblijf houden. Ik had geen dekens of andere dekking bij me en kreeg ter leen van het rode kruis 2 dekens. De mensen die bij ons het nachtverblijf zouden hebben hadden zelf dekens bij zich. Het waren Meeuwse uit Ressen met zijn vrouw, ook een paar bejaarde mensen.

Ik vond het verschrikkelijk voor moeder dat zij hier zo de nacht moest doorbrengen, doch gelukkig kwam er uitkomst. Ik ontmoette op de gang Mevr. Bel van Bunge en Mevr. Costermans, die zeiden dat het voor moeder toch niet ging de nacht zo op de grond in een deken door te brengen en gaven mij de raad met de dokter van het Rode Kruis te gaan praten teneinde moeder in het noodziekenhuis te doen opnemen voor deze nacht. Ik sprak er met moeder over maar die wilde er aanvankelijk niets van weten, ze was veel te bang dat ze me kwijt zou raken en dan weer alleen in Nijmegen achter zou blijven. Mevr. Bel ging naar moeder en overtuigde haar dat het voor haar noodzakelijk was dat ze in een goed bed de nacht doorbracht. Ik ben toen naar de dokter gegaan die in het gesticht zitting had. Deze ging met mij mee om moeder te zien en adviseerde dat ze onmiddellijk naar dat noodziekenhuis moest worden overgebracht. Ik vergezelde haar daarheen waar ze door twee verpleegsters werd ontvangen die voor haar zorgden. Ik kon daar niet blijven, de inrichting was alleen voor vrouwen. Ik beloofde moeder haar 's morgens om 8 uur weer te zullen afhalen.

In de zaal teruggekeerd hoorde ik de luidspreker mededelen dat avondeten kon genuttigd worden in de zaal van het paviljoen in de tuin. Ik begaf mij daarheen maar daar kregen we dezelfde rats als des middags die ik niet gebruikte en de zaal verliet. Alles was donker en bij het trappen afgaan meende ik op de begane grond te zijn doch viel van 4 trappen op de stenen vloer in de tuin op mijn rechterknie en handen. Ik vreesde dat mijn knie uit elkaar zou zijn en probeerde of ik kon staan en gelukkig dat ging, wel had ik hevige pijn in de knie en strompelde de tuin door de zaal in en informeerde waar ik medische hulp kon krijgen, men verwees mij naar de tweede verdieping waar een dokter met verpleegsters zaten. Ik strompelde de trappen op en kwam aan genoemde kamer waar de dokter de knie onderzocht, welk onderzoek bevredigend afliep, alleen ontvelling nogal diep. De zuster maakte de wond schoon en deed er een verband om, waarna ik naar mijn slaappleats strompelde.

Ik had toen 2 dekens, de mensen die bij mij de nacht zouden doorbrengen hadden ieder een stoel en gingen daarop zitten en sloegen een deken om. Ik

kreeg van buurlui ook een stoel en sloeg de dekens om mij heen maar kon het op die stoel niet lang uithouden en wikkelde me in de dekens en ging op de vloer liggen, enige ogenblikken heb ik toen geslapen maar het lawaai dat op de gangen was maakte voor mij het slapen onmogelijk. Het was 's nachts circa 2 uur toen ik mijn verstijfde ledematen oprichtte en eens op de gang ging kijken. Daar zag ik rokende mannen heen en weer slenteren, opgewekt pratende, jonge meisjes met jongens stoeien en daartussen honden die meeholden over de gangen, de jeugd dacht niet meer aan slapen. Sigaretten werden voor de dag gehaald en allen hulden zich in rookwolken en zongen en sprongen, niettegenstaande de vermaningen der ouderen. Het lastigste was de jeugd zo van 10-13 à 14 jaar, die stoorde zich nergens aan en vermaakte zich naar het scheen kostelijk. Ze speelden en stoeiden dat horen en zien je verging.

Tegen 's morgens vier uur werd de meegebrachte mondbehoefte voor de dag gehaald en werden boterhammen gemaakt. Ieder hurkte zo goed en zo kwaad als het ging zich in een hoekje neer en moeder de vrouw zorgde zo voor een vroeg ontbijt dat over het algemeen bestond uit roggebrood met spek, worst of gekookt varkensvlees. Er werd mij van het een en ander overvloedig gepresenteerd, ik had echter weinig trek in eten en wandelde wat van de ene groep naar de andere. Tegen 's morgens 6 uur zochten we een wasgelegenheid op waar we ons konden verfrissen aan een kraantje van de nog in gang zijnde waterleiding. Handdoek of spiegel had ik niet en met mijn zakdoek droogde ik me maar wat af.

's Avonds tevoren had ik Piet Evers, directeur van de veiling van Ressen, ontmoet die mij beloofde te trachten van de militaire autoriteiten een pas te krijgen dat hij moeder en mij mocht vervoeren met zijn auto naar Oss, waar ik kon komen bij Jan Derksen, broer van Herman Derksen de molenaar uit Bemmelen waar Frans met tante Hentje, Riet, Wim en Nol met de beide kinderen onderdak had gevonden.

's Morgens tegen 8 uur ontmoette ik hem en deelde hij mij mede dat hij het klaargespeeld had de nodige vergunningen voor ons te krijgen en wij onmiddellijk konden vertrekken. Moeder was reeds gekleed, die haalde ik uit het noodziekenhuis en vergezeld van de secretaris van Didam, de Heer Kouwenberg, die reeds 1,5 jaar was ondergedoken in Bemmelen, reden we naar Oss waar wij om ruim 9 uur arriveerden en daar door de familie Derksen en Oom Frans en familie hartelijk ontvangen werden. Er waren daar reeds 9 personen geëvacueerd, n.l. Oom Frans, Tante Hentje, Riet, Wim, Nol en de twee kinderen benevens Hannes Peelen met zijn dochter Marie uit Haalderen, maar toch werd er voor ons nog een plaatsje in gereedheid gemaakt. Wel konden wij daar niet overnachten en vonden slaapgelegenheid in dezelfde straat bij de Heer en Mevr. Smits Ridderstraat 44, dicht bij ons kwartier.

We kregen in ons nieuw kwartier bij Derksen gelegenheid om ons eens flink te wassen en te verschonen. Van Mevrouw Evers uit Ressen had moeder een verschoning gekregen met een paar nieuwe kousen, ik van de heer Kouwenberg een winteronderbroek, die ons zeer van pas kwamen.

Zo waren wij dan Zaterdag 18 November 1944 in Oss gearriveerd en voelden we ons weer wat op ons gemak.

Zondag 19 November 1944 kon ik weer voor het eerst, na 17 sept. jl. naar de kerk gaan en woonde daar de Hoogmis bij in de Paterskerk. Moeder kon nog niet naar de kerk. In Oss ging het leven zijn gewone gang, het was er druk in de stad van Engelsen en voertuigen reden dag en nacht af en aan en brachten allerhande voorraden naar de fabrieken van Zwanenberg. De geëvacueerden konden het eten krijgen uit de centrale keuken. Dit was het meest stampot die ingevroren was en in vierkante stukken werden uitgedeeld, ze moesten dan in een pot of ketel verwarmd worden en vormden dan een smakelijk gerecht. De samenstelling ervan was zeer goed alles met boter en vet bereid en eigenlijk bestemd voor de Deutsche Wehrmacht, die niet meer in staat was dit voedsel in veiligheid te brengen. Soms kregen we ook erwten- of bonensoep die ook zeer goed was.

De Paterskerk in Oss.

Maandag 20 November '44. Het gezin van Derksen zelf bestond uit man, vrouw, 4 dochters en een zoon. Tezamen 7 personen, daarbij 11 geëvacueerden totaal uit 18 personen hierbij waren dan ook begrepen de twee kinderen van Nol. Alle mensen daar waren zeer goed voor ons en Riet en de meisjes van Derksen beijverden zich allen om vooral moeder weer wat op streek te brengen. Zo werd o.m. de kapper besproken en moeder ging Dinsdag 21 Nov. met Cor (dochter v. Derksen) naar de kapper en kwam terug in een geheel andere gedaante. Wim was benoemd tot tijdelijk ambtenaar ter secretarie in Oss, afdeling sociale zaken en had zodoende een werkkring gekregen. Elke avond om 9 uur trokken moeder en ik naar ons nachtkwartier, brachten dan bij de oudjes (was ook een gepensioneerd met zijn vrouw) een half uurtje gezellig door en zochten dan onze slaapkamer op; moeder vond daar altijd een warm kruikje in bed, dat door haar zeer werd gewaardeerd. 's Morgens tegen 9 uur begaven we gewoonlijk ons weer naar ons dagverblijf.

Zo leefden we voort, zonder noemenswaardig te vermelden feiten. Alleen heb ik in Oss verschillende formaliteiten moeten vervullen om als geëvacueerde de nodige bonnen te kunnen krijgen voor levensmiddelen en brandstoffen. In de nacht van Zaterdag op Zondag (25-26 nov.) werd onze rust weer wreed verstoord. Er vielen die nacht op verschillende punten van Oss zware Duitse granaten, dat ons met schrik en angst vervulde.

Zondag 26 Nov. gingen Nol en Wim per fiets er op uit om veiliger oord voor ons op te zoeken. Ik heb hen toen verzocht naar Veghel te gaan en daarbij oom Mathieu en tante Marie Eliëns, burgemeester aldaar te informeren. 's Avonds kwam Wim alleen terug. Nol had de angst voor de granaten zo te pakken dat hij in Vorstenbosch was achtergebleven en eerst Maandag voormiddag terugkwam en ons mededeelde dat wij bij Mathieu en Marie konden komen en hij met oom.

[einde deel II]

Geweld in de Boven-Betuwe (deel 3)

Frans, tante Hentje, Riet, Wim en de twee kinderen van Nol zouden in Vorstenbosch kunnen komen bij het Hoofd der School de heer Roeffen. Bij oom Mathieu had hij die adressen gekregen. Onmiddellijk werd door Nol werk ervan gemaakt om een auto te krijgen voor ons vervoer, want hij wilde geen nacht meer in Oss zijn zo'n angst had hij voor de granaten die er afgelopen nacht nog zo kwistig daar gevallen waren. Na een paar malen tevergeefs te hebben getracht bij garagehouders een wagen te krijgen ontmoette hij een bestelwagen van de firma Hoons [?] uit Nijmegen, waarvan de chauffeur toevallig een kennis van hem was. Hij klampte hem aan en kreeg gedaan dat hij over Vorstenbosch, Veghel naar Eindhoven zou rijden waarheen het doel zijner reis was. We moesten direct inpakken en binnen een kwartier waren we gereed en namen afscheid van de familie waar we gedurende 10 dagen gastvrijheid hadden genoten. De wagen kwam voor en na afgerekend te hebben met de familie Derksen en de Heer en Mevr. Smits, waar wij 's nachts hadden gelogeerd, ging het met een flinke vaart in de richting Vorstenbosch.

Daar aangekomen verlieten ons de familie die daar onderdak kregen; na afscheid met de belofte elkaar te zullen bezoeken als we eens goed geïnstalleerd waren, reden wij richting Veghel dat 4 1/2 km verder ligt. Na korte tijd kwamen we bij de kerk en vernamen daar dat Oom Mathieu naast de kerk woont Kerkstraat 13. De chauffeur belde voor ons aan en wij kropen met onze schamele bagage uit de bestelwagen en zagen het eerst het vrolijke, blozende gezicht van tante Marie, die ons verwelkomde en binnenleidde, waar we Mathieu ontmoette en Nettie, die ons allerhartelijkst ontvingen en ons bij

de kachel plaatsten om enigszins op verhaal te komen van de emoties van de laatste tijd.

Het was geen gemakkelijke taak voor Marie & Mathieu ons goed onderdak te verschaffen, want wij waren niet de enige evacués in hun huis. Eerstens hadden zij reeds bijna een jaar een kapelaan uit de parochie verblijf verschaft, omdat deze door de Duitsers uit de pastorie was gezet met nog 2 andere kapelaans en de Heer Deken, dan bevonden zich nog een neef van Mathieu daar met zijn vrouw en hun enig kindje van p.m. 2 jaar. De man Piet Eliëns was ziek en lag te bed. Zij waren uit Den Bosch hierheen gekomen omdat hun huis beschadigd was en daar nog steeds granaten vielen waardoor het verblijf al te riskant was. Kapelaan Kuijper, zo heet de hiervoren genoemde priester en huisgenoot kwam ook spoedig met ons kennismaken. Het is een jong priester, gewijd in hetzelfde jaar als onze Heerzoon Wim, waardoor we al spoedig een aanknopingspunt met hem hadden, waarbij bleek dat deze priester zo echt met ons meevoelde het leed dat we de laatste paar maanden hadden geleden. Na in het kort wat van onze lotgevallen te hebben besproken, ook die van Pé en Nol, bleek het probleem van het logies inmiddels ook reeds te zijn opgelost. Alle kamers waren feitelijk bezet doch liefde is vindingrijk en hier beijverde Mathieu, Marie & Nettie zich ons een goede slaapgelegenheid te verschaffen. Wij kregen hun slaapkamer, Marie en Mathieu sloegen hun tenten in een andere kamer op en Nettie kreeg de opkamer het studeervertrek van Pé, en zo werd alles ten onze gunste zodanig geregeld dat wij niet dankbaar genoeg konden zijn voor de hartelijke en gulle gastvrijheid die wij hier genoten. Wij maakten nader kennis met neef Piet Eliëns en diens vrouw Agje en hun 2 j. dochtertje. Piet zag er pijnlijk en ziekelijk uit, volgens de geneesheer in Den Bosch had hij nierontsteking die hem veel pijn veroorzaakte en waardoor hij zich slecht bewegen kon, zijn vrouw Agje was een slanke blozende verschijning die veel zorg over zichzelf had wegens de ziekte van haar man. Piet zelf was een goede aardige man, die in normale omstandigheden, zonder zijn kwaal, een gezellige huisgenoot zou zijn. Hun dochtertje Ansje was een mooi allerliefst kindje, een beetje verwend door mama, maar was desniettemin toch een schat van een kind om te zien en bezig te zijn met haar spelletjes. Zij betitelde mij dadelijk met de naam van spa (opa).

We waren in de middag tegen een uur of drie gearriveerd. Mathieu was op jacht geweest en bracht een haas, konijn en patrijs mee. 's Avonds aan het souper diende Marie ons hazenpastei op, dat was voor ons een delicatessen, zo iets hadden we in geen jaren gezien nog minder genuttigd. Het was voor ons een genot wederom weer eens een netgedekte tafel te zien en daaraan te kunnen plaatsnemen en te genieten van al het smakelijke ons opgediend, deze maaltijd verliep dan ook in de beste stemming al moesten we ons met kaarslicht behelpen omdat het elektrisch licht nog slecht functioneerde. De avond verliep onder vertellen der wederzijdse ondervonden oorlogswederwaardigheden, waarbij ik mededeelde een en ander op schrift te hebben

gebracht, dat ik ter lezing zou geven maar nog moest bijwerken. Zo verliep de eerste avond en tegen half tien werden wij naar onze slaapkamer gebracht. Tante Marie had gezorgd voor een warme kruik in het bed voor moeder en dankbaar strekten wij onze vermoeide ledematen in het zachte bed uit en na een kort dankgebed en opdracht aan het H. Hart door moeder, sliepen we weldra in en hadden een rustige nacht en tegen ruim 9 uur kwamen we beneden.

Dinsdag 28 November 1944. Nettie was zo goed en vriendelijk geweest moeders kapsel in orde te brengen zodat ze gerust zo aan tafel kon verschijnen want bij alle narigheid had moeder altijd zorg over haar kapsel en het eerste waarnaar ze in Oss ook vroeg, waar een goede dameskapper was te vinden, die haar dan ook onderhanden heeft genomen en een meer toonbaar uiterlijk gaf. Gezellig zaten we bijeen aan de ontbijttafel in de kamer aan de straat en zagen van daar uit al het gedoe van de Engelsen en Canadezen die met hun wagens heen en weer trokken, bij de kerk stalden om te repareren enz. enz. Marie was in de voormiddag druk bezig voor het middagmaal een werk dat tijd vereiste en overleg, vooral met het oog op de beperkte gastoevoer, waarmee in de gasuren terdege rekening moest worden gehouden ook al omdat de brandstof voor het kolenfornuis zeer schaars was en verwarming van de zitkamer ook brandstof nodig had. Maar aan het zuinig beleid van tante Marie was het te danken dat de kamer steeds verwarmd en het eten op tijd ter tafel kwam. Het was een heel gezin aan tafel, met 8 personen en zal het nog wel eens wat hoofdbrekens gekost hebben voor het samenstellen van het dagelijkse menu.

Nu iets over de kennismaking met de verloofde van Nettie, de Heer Louis Arons accountant te Veghel. Louis kwam 's avonds met ons kennis maken, Nettie stelde hem aan ons voor en we beiden meenden dat wederzijds de keuze goed was. Nettie met haar vurige liefdevolle aard, die alles voor een ieder wil doen en missen kan, dus zeker voor haar verloofde later een liefdevolle opofferende echtgenote zal zijn en Louis bedaagde, zachttaardige jonge man met kalm karakter, innemend uiterlijk en goede manieren die in stille bewondering zo verliefd zijn Nettie kan aanzien en naar onze mening zijn vrouwtje later zal liefhebben en op de handen dragen. Wij bidden voor hen dat hun huwelijk gelukkig en gezegend zal mogen worden en daaraan twifelen we niet, want waar zo de liefde heerst gebiedt de Heer zijn zegen.

De dag verliep kalm en de volgende morgen

Woensdag 29 November 1944 was er een en ander te doen. Mathieu maakte voor ons de nodige aanmeldingen in orde en kregen we de nodige papieren voor evacués, om in het genot te kunnen worden gesteld van de nodige bonnen en andere bescheiden. Door het rode kruis was in Veghel een bijkantoor ingericht waar men allerlei informaties kon nemen en opgaven doen van het allernodigste dat men momenteel te kort kwam, toezeggingen werden

gedaan, dat zodra een en ander nader geregeld was zou worden medegedeeld waar en wat men zou kunnen krijgen, op het distributiebureau kregen we de nodige bonnen benevens een noodstamkaart, omdat wij onze bonnen en stamkaarten hadden verloren tengevolge van het oorlogsgeweld.

's Avonds zaten we zo laat mogelijk in het donker in de kamer tengevolge van het weinige elektrische licht dat ons werd toegemeten, soms kwam er in het geheel geen licht en zaten we bij een stompje kaars of een klein petroleumlampje maar toch het was er gezellig en je had zo'n veilig gevoel over je en hunkerde naar enig bericht omtrent de oorlogstoestand. Als het maar enigszins mogelijk was werd er geluisterd naar de radiuitzendingen via Eindhoven of via Londen, de Oranjezender, zo verstreken de dagen die allengs korter werden. De lange avonden werden zo nu en dan gepasseerd met het leggen van een kaartje, we speelden "requereeren" met piek & misere enz. enz. Aanvankelijk deed Piet ook mee maar zijn toestand verergerde en kwam hij weinig meer in de huiselijke kring omdat hij zich niet bewegen kon en te bed moest blijven. Een paar malen in de week ging Mathieu mee op jacht en steeds kwam hij met enige buit thuis, meestal een of twee hazen een paar konijnen, eenmaal ook een patrijs een fazant en een houtsnip. Dit was een welkome aanvulling van het kleine vleesrantsoen. Zo naderden we St. Nicolaas, 5 December en op St. Nicolaasavond werden we door tante Marie verrast met chocolade en een glaasje bowl, dat was werkelijk een verrassing en een aangenaam intermezzo in dit lange lange wachten op de bevrijding van ons land die maar niet kwam.

Zondag, 2 December 1944. In de namiddag kwam Jan, de broer van Piet uit Mechelen met zijn zuster Martha per auto ons bezoeken. Ze waren in Gemert geëvacueerd bij hun broer Antoon en brachten een brief mee van Piet en Riet uit Mechelen, waarbij ze ons meedeelden dat ze 13 Sept. 1944 in Mechelen bevrijd waren en nu alleen nog last hadden van het overvliegen van V1's, doch overigens was het er rustig. Marianneke had er ook een briefkaart bijgedaan voor grootmoeder, waarbij ze schreef dat "de moffen gelukkig weg waren". De kinderen maken het allen goed. Piet had het druk met de praktijk en moest alles per fiets doen of per motorfiets, de auto was nog defect. We hebben Jan die de week daarop weer naar Maastricht ging en dan tevens naar Mechelen een brief meegegeven waarin we meedeelden wat we zo te kort kwamen aan kleren met verzoek aan Riet zo mogelijk wat te sturen met Jan als die weer naar Veghel kwam.

De vader van Piet met Martha, Jo en Louis waren uit Leunen ??44 (bij Venray) gevlucht naar Gemert doch zij hoopten spoedig weer naar huis te kunnen gaan, het huis had wel geleden maar was toch bewoonbaar te maken. Van de inboedel waren zij al de noodzakelijkste dagelijkse gebruiksvoorwerpen kwijt. Oom Marten en Tante Marie waren uit Venray ook bij Antoon in Gemert en zouden met de familie in Leunen ??45 gaan zolang Venray niet toegankelijk was voor hen. Het was voor ons een opluchting te

weten dat Piet, Riet en de kinderen het zo goed maakten en thans veilig waren, zonder druk van de moffen.

De week tot 9 December verliep rustig en kalm we gingen 's zondags naar de H. Mis in een lokaal van het klooster der Zusters Franciscanessen uit Veghel. In de namiddag kwamen oom Frans en Riet ons bezoeken. Nol was in de loop van de week al bij ons geweest. Zij waren in Vorstenbosch geëvacueerd bij het hoofd der school de heer Loeffen en hadden het daar zeer goed, aanvankelijk waren Oom Frans en Tante Hentje met Riet en de beide kinderen ingekwartierd bij boer Van Berken, maar later is de gehele familie bij Loeffen gekomen. Mathieu had hun die adressen bezorgd waardoor ze een goed onderdak en keurige behandeling kregen. Nol schikt zich in het verlies van zijn vrouw nogal tamelijk goed; hij heeft nu nogal afleiding omdat hij op de boerderijen waar een varken geslacht wordt, de slacht geheel voor de mensen aan kant maakt en ze leert wat ze al van de slachterij kunnen maken, omdat de meeste boeren geen begrip hebben van het maken van hoofdkaas lever en bloedworst enz. Hij doet dit werk pro deo en krijgt dan als beloning wat van het geslachte varken dat een welkome aanvulling is van hun vlees- en vetrantsoen.

Van **9-16 December 1944** geen gebeurtenissen van betekenis die vermeldenswaardig zijn. Zondag 16 December '44 ben ik naar Vorstenbosch gewandeld en heb daar de familie bezocht en kennis gemaakt met de familie Loeffen; tot 's namiddag 4 uur daar geweest en toen teruggelopen (1 uur gaans). Nol en Wim brachten mij weg tot aan de overweg van de Spoorweg. Ik had er een paar natte voeten van gekregen, mijn schoenen waren lek en de weg was nat van sneeuw en regen, maar thuisgekomen waren ze bij de kachel gauw weer gedroogd.

16 December 1944. Per radio hoorden we 's avonds dat de moffen een aanval hadden gedaan op het Amerikaanse front en in België-Luxemburg er reeds 15 kilometer waren doorgedrongen en enige Belgische dorpen waren heroverd. Met schrik & angst vernamen we dit bericht en vroegen ons af wat zal hiervan het gevolg zijn. Tussen 16 December en 23 December, maakten de moffen bedenkelijke vorderingen die ons wel met vrees vervulden, maar toch vertrouwen hadden op de Amerikaanse legerleiding, die de aanval wel tot staan zou weten te brengen en Von Rundstädt met zijn moffenbende wel weer terug zou weten te drukken, dat later dan ook inderdaad geschiedde met de daaraan verbonden aanvallen op de Duitse linies, waarvan later het succes zou blijken. Zo zijn we dan genaderd aan het kerstfeest 1944.

25 December 1944. Op 16 Dec. '44 was de parochiekerk zover hersteld dat ze wederom in gebruik kon worden genomen. Moeder en ik gingen des morgens naar de H. Missen van 9 uur en naderden ter H. Tafel. We waren zeer onder de indruk van dit kerstfeest, dat we hier moesten vieren, ver van huis en zonder enig bericht van onze kinderen, behalve dan van Riet en gezin.

Wat hebben we in de H. Missen gebeden en het kerstkindje gevraagd onze kinderen te behouden ook voor onze weldoeners Mathieu & Marie & Nettie en ook voor hen gevraagd de spoedige behouden terugkeer van hun zoon Pé. We konden nu ons zo goed indenken, wat Maria & Jozef hadden geleden op hun tocht naar Bethlehem, waar voor hen geen onderdak was en zij moesten overnachten in een stal of schuur, wat zij geleden zullen hebben op hun vlucht met het goddelijk kind naar Egypte. Wij vergeleken onze vlucht met die van het Heilig huisgezin; ook wij hadden moeten vluchten van de ene verblijfplaats naar de andere totdat wij op onze bestemming aankwamen in Veghel ons land van Egypte, waarvan wij hopen eens weer naar ons eigen land te mogen terugkeren. Gesterkt door al deze overwegingen en gebeden meenden wij te kunnen besluiten dat God met zijn H. Moeder & St. Jozef onze gebeden zullen verhoren en de afwezigen te zijner tijd in de familiekring behouden zullen doen wederkeren.

Toen we uit de kerk thuiskwamen wachtte ons daar een aardige verrassing. De ontbijttafel was feestelijk gedekt met kersthulst versierd en het stalletje van Bethlehem verlicht met kaarsjes prijkte op een extra daarvoor ingerichte plaats in de huiskamer. Als kerstgave vond moeder een plak chocolade en voor mij lag een doos met Engelse sigaretten als geschenk, dankbaar werden deze kerstgeschenken door ons aanvaard en deze attentie met de daarbij ondervonden emoties gaven ons geen woorden om onze dank te uiten en na een zalig kerstfeest over en weer te hebben gewisseld, gaf moeder aan haar overkropte gemoed lucht door haar tranen de vrije loop te laten waarbij ik de mijne voegde en door Marie & Nettie & Math. getroost opstonden en de plaats aan deze versierde ontbijttafel innamen en dit extra ontbijt alle eer aandedden. Des namiddags aan het diner hadden we heerlijke soep en gebraden haas met pudding en vruchten, een waar feestdiner in deze sobere tijd. Voor moeder werd ook steeds extra gezorgd, door het verstrekken van melk en/of pap, dat gevoegd bij het rustige en geregelde leven deed spoedig haar krachten toenemen.

Dinsdag 26 December 1944, 2e kerstdag. Het begint kouder te worden en zal er wel vorst in aantocht zijn. Het is niet gemakkelijk geregeld onze woonkamer verwarmd te houden wegens schaarste van brandstoffen. Tante Marie heeft er anders wel slag van om zuinig te stoken. Nettie opperde het denkbeeld om in een kleinere kamer onze woontenten op te slaan, daar zouden we het warmer kunnen hebben. Na de Zondag zouden we binnenshuis gaan verhuizen naar de meer kleinere kamer die gemakkelijker is te verwarmen. In de namiddag kwam oom Frans en Riet en Nol ons bezoeken, die maken het goed in Vorstenbosch, ook de kinderen van Nol, Annemieke & Fransje. Piet & Riet hadden ons geschreven als ze konden zouden ze ons met de kerstdagen naar Mechelen halen maar we hebben er niets meer van gehoord en wachten af de komst van de broer van Piet (Jan)

die een en ander wat kleren betreft zou meebrengen. Zo zijn we het einde van het jaar genaderd.

31 December '44. Het heeft gevoren en het wordt steeds kouder, zodat nu tot verhuizing wordt overgegaan. Ik ben in de namiddag naar Vorstenbosch geweest en heb daar de familie bezocht en vond dat allen er naar omstandigheden goed uitzagen en de huisvesting er ook goed was. Oom Frans & Nol brachten mij terug tot aan de spoorlijn en was ik voor de duisternis inviel weer thuis (het is een uur gaans).

Maandag 1 Jan '45 Nieuwjaardag. Wat er die dag over en weer gewenst werd, laat zich denken. Spoedige vrede en onverlet weerzien der wederzijdse familieleden die helaas nog in het bezette gebied verblijven en waarvan we tot heden geen teken van leven hebben vernomen, maar desniettemin staande blijven we hoopvol op een spoedig weerzien en blijven allen in onze gebeden gedenken. Gezellig brachten we deze dag door, er kwam nogal bezoek voor de familie en des avonds trakteerde Marie weer op een glaasje bowl en zo besloten we de eerste dag van het jaar 1945 met de stille hoop dat dit jaar wel spoedig de zo gewenste vrede zou brengen. Met spanning werd 's avonds geluisterd naar de radio in verband met het offensief dat Von Rundstädt op 16 Dec. j.l. had ondernomen tegen de Engelsen & Amerikanen in België en Luxemburg dat gelukkig voor de moffen het gewenste doel niet bracht en spoedig tot staan zal zijn gebracht naar we allen hopen. Na nieuwjaar zijn we naar de meer warmere kamer verhuisd en zijn daar geheel op ons gemak. We krijgen nu ook weer brandstoffen, kolen en hout dus kunnen we ons weer goed verwarmen. We profiteren nog steeds van de buit, die Oom Mathieu op zijn jacht maakt. Elke Zondag gebraden haas en 's avonds bij de boterham restant van de gebraden langoor. Deze jachtbuit is steeds een welkome aanvulling van het vleesrantsoen dat nog steeds klein is.

We komen aan het feest van Driekoningen 6 Januari '45. Oom Frans wordt die dag 70 jaar en des namiddags ben ik naar Vorstenbosch gewandeld om hem en verdere familie te feliciteren. Tante Hentje had een lekkere cake gebakken en hiervan genoot ik ook met een kopje goede koffie, dat was nog weer eens iets extra's dat ik in lange tijd niet had genoten. Voor de avond was ik weer in Veghel terug. Nol & Wim hadden me weggebracht, het was een flinke loop tweemaal een uur en was ik tamelijk moe toen ik thuis kwam, de wegen waren dan ook meer dan slecht, daarbij een paar lekke schoenen zodat ik lekkere natte voeten had, maar die waren gauw gedroogd bij de kachel. Nol had me onderweg al gesproken over het slachten van een varken. Hij had al een aanvraag gedaan maar moest een bewijs overleggen dat hij een varken mocht houden en zijn organisatienummer opgeven, hij had hiervoor geschreven naar Arnold Verwey die in Bemmelen belast was met het afgeven dier bewijzen als hij er een had zou hij mij dat mededelen. Hij gaf mij in overweging om ook te trachten een varken toegewezen te krijgen. Ik heb er

met Mathieu over gesproken die mij aanraadde er spoedig werk van te maken, wat ik dan ook van plan ben.

Zondag 7 Januari kalme dag, met moeder naar de H. Mis van 9 1/2 uur geweest, daarna ontbeten en een eindje gelopen. Ontmoette o.a. Willy Hoefnagels uit Lent die met zijn moeder en zuster was geëvacueerd bij Mevrouw Van Hout alhier, ook zag ik Wolters de smid uit Lent die met vrouw en kinderen hier was geëvacueerd bij zijn zuster de weduwe De Volter. Mej. Wolters had bij granaatontploffing te Lent een oog verloren en haar dochter van 21 jaar was dodelijk getroffen door granaatscherven, tevens was hun huis geheel afgebrand en zijn toen geëvacueerd naar hier, de moeder had eerst een tijd in het ziekenhuis te Nijmegen gelegen en werd thans nog behandeld door een oogspecialist uit Den Bosch. Ze had 22 klemmen in haar hoofd gehad voor het hechten van evenzoveel wonden. Voorts ontmoette ik Theod. Lintsen (de Paus) die met zijn gezin was geëvacueerd bij boeren op het Havelt bij Veghel, ze hadden het daar goed.

Maandag 8 Januari 1945. Na des morgens naar de H. Mis te zijn geweest en ontbeten te hebben ben ik naar het bureau gegaan genaamd V.V.O. waar de boeren slachtvergunningen kwamen halen en opgaaf deden van de varkens die zij konden afleveren. Ik heb daar naar de baas van dat bureau gevraagd die mij zeer welwillend aanhoorde. Ik heb hem de situatie uitgelegd, dat wij in Mei '44 een varken hadden gekocht en dit in de kost hadden besteed op de boerderij de Leemkuil van Arie Costermans te Bemmelt (de vriend van Nol) maar dat de nodige papieren waren zoekgeraakt op onze vlucht. Ik vroeg of men mij nu een varken kon aanwijzen. Hoewel de heer v/h bureau mij zeer genegen scheen en meeleeftde met ons leed, kon hij momenteel toch geen varken aanwijzen, ik moest eerst een bewijs overleggen dat ik was georganiseerd in de landbouw & veehouderij met vermelding van

Oprijlaan naar boerderij de Leemkuil.

het organisatienummer. Ik deelde hem mee, dat dit moeilijk zou gaan, aangezien de bureauhouder te Bemmelt was vertrokken en nog onder de moffen zit en zijn huis & administratie gedeeltelijk vermist was, en toch zou het niet gaan zonder deze verklaring. Ik zou moeten trachten die te krijgen dan ging het vanzelf. Ik heb Nol uit Vorstenbosch gevraagd of Wim geen gelegenheid had om de waarnemend bureauhouder Arn. Verweyen te spreken te krijgen, die kon dan het gewenste bewijs namens de bureauhouder

afgeven. Hieraan wordt nu gewerkt en verwacht ik binnen enige dagen dit bewijs.

8 t/m 11 Januari 1945. Verschillende malen het Rode Kruis bezocht en distributiebureau heb bewijzen gekregen voor aankoop van diverse goederen als sokken overhemd en andere ondergoederen voor ons beiden, terwijl in uitzicht worden gesteld verschillende andere kledingstukken benevens distributiekaarten en bon voor brandstoffen van een Hectoliter.

Vrijdag 12 Januari 1945. Vandaag verjaart mijn zuster tante Dora en wordt 71 jaar. In verband hiermee hebben we nog weer eens voor de zoveelste maal tot elkaar gezegd, waar zouden de tantes met Oom Herman toch wel zitten en hoe zou het hun gaan. Blijkens geruchten zouden de mensen uit richting Huissen, Gendt & Doornenburg in de Achterhoek geëvacueerd zijn, maar we moeten maar vertrouwen en hopen dat ze het goed hebben en we elkaar weer gezond mogen ontmoeten, zo ook Nol en de jongens van Frans, Theo en Frans en dan gaan onze gedachten naar Amsterdam naar onze Dien (zuster Innocentia) en tante Lies in den Haag, wat zullen die het armoedig hebben. Ook Wim in Kampen leeft steeds in onze gedachten hoewel die daar nog onder de moffen zit lijkt het ons voor hem niet zo gevaarlijk omdat daar niet gevochten wordt en voor de voedselvoorziening nog een groot platteland om de stad Kampen ligt. Moge toch spoedig ons verdere vaderland van vijanden gezuiverd worden.

Zondag 14 Januari 1945. Wim uit Vorstenbosch komt ons bezoeken en brengt het gevraagde bewijs mee, dat ik een varken heb gehad en dat mocht slachten. Hij vertelde een en ander over de toestand in Bemmelen die nog steeds dezelfde is, er vallen daar nog granaten we zullen vooreerst nog niet de Betuwe in kunnen.

Maandag 15 Jan. 45. Ik heb mij met het varkensbewijs ras gespoed naar het bureau V.V.O. en de directeur het bewijs ter hand gesteld betreffende het te slachten varken. Het bewijs was voldoende en ik zou mij kunnen vervoegen bij Cor v. Berkel te Veghel waar des Donderdags varkens werden geleverd. Ik ben daar Donderdag 19 Jan '45 heen geweest maar er was voor mij geen varken aangewezen, ik moest eerst een slachtbewijs van de V.V.O. hebben. Ik weer daarheen en moest maar 26 Jan '45 (volgende Donderdag) terugkomen. Op die dag ben ik er weer geweest en kreeg toen een bewijs tot machtiging voor het slachten van een varken en kon ik een van de geleverde varkens krijgen. Ik spoedde mij met dit bewijs naar de plaats van aflevering en kon ik daar een varken krijgen dat 72 cts per kilo koste plus f30. premie. Dit varken woog 84 kilo en werd ons thuisgebracht waar het in een kippenhok moest logeren en de volgende dag werd het door de loonslager M. Donkers geslacht. Nol onze neef de slager kwam Maandagmorgen de 29 Januari 1945

de slachterij op hout maken en kregen we van dit varken allerhande lekkernijen voor de boterham als, bloedworst hoofdkaas, preskop, leverworst en metworst. De hammen, schouders en spek werden ingezouten om na veertien dagen te worden gerookt. Inmiddels hadden we alle dagen een of andere heerlijkheid van het varken bij onze boterhammen.

De maand Januari is ten einde en Donderdag 1 Februari '45, de nieuwe maand ingetreden, nog een week, 8 Februari '45 en we zullen ons 40-jarig huwelijk herdenken. Mathieu heeft voor een plechtig gezongen H. Mis gezorgd die des morgens om 9 uur zal worden opgedragen ter onzer intentie. We hebben nog alle hoop dat Riet & Piet op 8 Februari a.s., hier zullen zijn te meer waar er niemand van de familie aanwezig kan zijn. Mathieu en Marie treffen al enige voorbereidingen voor het feest op 8 Februari a.s. en ik heb 3 rantsoenen sigaartjes en een paar pakken sigaretten bewaard voor de feestdag en zo gaan we hoopvol deze feestdag tegemoet.

En zo brak dan de dag voor het feest 7 Februari aan, welke dag ons nogal enige verrassingen bracht. In de namiddag kwam onze H. Ew. Heer Pastoor D.W. Mulder uit Bemmelen ons onverwachts bezoeken en deelde mee dat hij met ons het 40-j. huwelijksfeest kwam meevieren. Vanuit Meervelthoven (1958) was Z. Ew. al enige dagen op reis om evacués te bezoeken. Nadat voor een onderkomen voor Z. Ew. was gezorgd bleef hij bij ons en bleef souperen en 's avonds hebben we gezamenlijk een kaartje gelegd en tegen 10 uur moest Z.H.Ew. naar de Pastorie bij de zusters waar hij logeerde. 's Morgens om half 9 zou onze Herder de H. Mis ter onzer intentie opdragen en dan in de voormiddag onze gast zijn, waarna hij verder moest om andere evacués te bezoeken.

Donderdag 8 Februari 1945. De dag waarop voor 40 jaar ons huwelijk werd voltrokken. We begaven ons in feestelijke stemming naar de kerk waar de Pastoor van ons de gezongen H. Mis ter onzer intentie opdroeg. Onder de H. Mis naderden wij ter H. Tafel en dankten God die ons zo lang huwelijksleven had geschonken. Wij lieten onze gedachten gaan over alles wat in het laatste half jaar was afgespeeld en misten natuurlijk onze kinderen en verdere familie bij dit feest, doch Mathieu en Marie met Net hadden door hun zorgen en medeleven met ons toch een feeststemming weten scheppen die nog verhoogd werd toen wij thuis kwamen en daar de feestelijk versierde ontbijttafel zagen en zij ons zo hartelijk gelukwensden.

De Ew. Heer Pastoor die aan deze ontbijttafel verscheen zeide in een kort woord dat hij speciaal naar hier was gekomen om ons geluk te wensen en zijn belangstelling te tonen in ons huwelijksfeest te meer waar hij de bruidegom als iemand had leren kennen die veel in Bemmelen voor het sociaal leven had gedaan en hem zelf in de korte tijd dat hij in Bemmelen was gebleken toen door

hem de administratie v/h onderwijs op zich werd genomen. Hij hoopte dat de goede God ons nog lang zou mogen sparen en wij spoedig weer verenigd zouden mogen zijn met onze kinderen en verdere familie.

Oom Frans, met Nol en Wim waren inmiddels gearriveerd en wensten ons hartelijk geluk met ons 40-j. huwelijksfeest en namen aan het feestelijk ontbijt deel. Na afloop hiervan werd door Mathieu een feestsigaar geoffreerd en steeg de damp van deze welriekende sigaar weldra in geurige kringen omhoog en vulde onze kamer. Kort hierop kwam kapelaan v/d Steen aan om ons geluk te wensen en bracht van verschillende Bemmelse evacués felicitaties, zo ook van de Erw. overste en zusters van het St. Liduïnagesticht uit Bommel, thans geëvacueerd in het klooster der Augustijnen Graafseweg Nijmegen, van Bernard Polman en zijn zuster Betje en broer Bart, die ons in een hartelijk schrijven met ons feest hun gelukwensen aanboden, eveneens van W. Derksen, oud-gemeentebode die allen in Haren bij Megen waren geëvacueerd. In de voormiddag kwam nog Frits Bouwman van het kantoor te Bommel die in Schijndel was geëvacueerd zijn gelukwensen aanbieden en bracht voor moeder 6 eieren mee.

De Heer Pastoor moest tegen elf uur vertrekken en na ons nogmaals zijn gelukwensen te hebben aangeboden vertrok ZHEw. nadat ik hem hartelijk had dank gezegd voor zijn mooie attentie op ons feest die wij nooit zullen kunnen vergeten en waarvoor wij hem altijd dankbaar blijven. Oom Frans en familie hadden een heerlijke taart als feestgave meegebracht, terwijl tante Marie van haar bakkunst had doen blijken door de tafel te versieren met een door haar zelf gebakken vruchtentaart die niet alleen een sieraad voor de tafel was maar ook bleek in de smaak te vallen van allen die het feest meemaakten.

In de voormiddag kwam Jan Janssen uit Leunen ons gelukwensen, eveneens zijn broer Frans en die deelden mede dat Piet en Riet niet konden komen omdat hij geen pas had kunnen krijgen en ook geen auto ter beschikking had.

Op gewone tijd hadden we het middagmaal tegen ongeveer half twee, deze keer een echt feestmaal: extra soep, gebraden hanen en nog eens vlees met compôte, appelmoes en groenten en pudding. Oom Mathieu opende het diner met aanbidding der gelukwensen van de familie in hartelijke bewoording, waarna er een echte feestelijke stemming aan de dis heerste. Aan tafel zaten mede aan behalve onze kapelaan v/d Steen de huisgenoot der familie kapelaan Kuipers van de parochie Veghel die reeds meer dan een jaar hier inwoont, sedert de pastoor met zijn kapelaan door de Duitsers uit de pastorie zijn verdreven. Zo verliep het diner onder gezellige kout of er werd een feestsigaar gepresenteerd met een feestsigaret (Engelse).

Tante Hentje en Riet kwamen des namiddags van Vorstenbosch gewandeld om ons hun gelukwensen aan te bieden, we zouden juist aan de thee gaan en onder een kopje thee (goede) met heerlijke feesttaart passeerden we gezellig de namiddag. Alle herinneringen werden nog eens opgehaald en werden nog

eens besproken, waarbij de afwezige familie eveneens de revue nog eens passeerde, met de steeds weer terugkomende vraag: Hoe zouden ze het maken, waar zouden ze zijn, enz. enz. Allemaal vragen waarop we het antwoord schuldig moeten blijven. Tegen half 7 's avonds kwam een auto voor om tante Hentje, Oom Frans en Riet naar Vorstenbosch terug te brengen. Nol en Wim volgden later per fiets. 's Avonds na het souper zaten we gezellig bijeen en had Mathieu gezorgd voor een goede fles wijn, terwijl kapelaan Kuijpers nog een extra merk oude fles als feestdrank ter tafel bracht en zo besloten we ons 40-j. huwelijksfeest dat niettegenstaande de omstandigheden toch voor ons nog tot een onvergetelijke dag was gemaakt, dank zij de medewerking van Mathieu en Marie met Net, die alles in het werk hebben gesteld en niets gespaard om die dag tot een waar feest voor ons te maken. Dankbaar voor al het genotene begaven we ons ter ruste. Kapelaan v/d Steen bleef overnachten en vertrok de volgende dag na het diner.

Van A. van Dam uit Eindhoven, Floralaan 132 (vroeger genaamd Frans Jansen toen hij was ondergedoken met zijn vrouw bij Gerard Ran op de Dijkenaar te Bemmelen) die een felicitatie zond voor ons feest en hoopte zelf met zijn vrouw ons nog eens te kunnen opzoeken.

Maandag 12 Februari '45 vierde ik mijn 69e verjaardag in alle stilte. Mathieu en Marie en ook Net toonden ons hun belangstelling op deze dag door hartelijke felicitatie, een goede sigaar en een goed diner. Kapelaan Kuijpers kwam mij eveneens gelukwensen, dat ten eerste door ons werd gewaardeerd. Van Vorstenbosch kwam een schriftelijke felicitatie die door Nol werd gebracht. Wegens het slechte weer kon oom Frans zelf niet komen, daarom de schriftelijke felicitatie van hem, Tante Hein, Riet en Wim.

Op **19 Februari 1945** ontving ik een schrijven van de Heer en Mevr. Kerkhofs - Van Gendt die ons nog gelukwensen met ons 40j. huwelijksfeest. De gehele familie was bij elkaar in Hilvarenbeek en allen maakten het goed, Bernard Kerkhof verlangt zeer naar Bemmelen terug al is hij op het ogenblik kasteelbewoner, zij wonen daar namelijk op het kasteel "Groenendaal" gemeente Hilvarenbeek.

De dagen reien aaneen tot weken en maanden en steeds wachten op de verlossing. Nu is er 16 Feb. een offensief begonnen aan de Rijn (Westoever) vanaf Nijmegen, Kleef enz. deze laatste plaats is na een bombardement in handen van de geallieerden en gaat het offensief richting Goch, Kalkar. In het zuiden trekken de Amerikanen op naar Keulen. De bedoeling is de gehele Westzijde van de Rijn van Duitsers te zuiveren en over de Rijn te trekken, verder Duitsland in ter vernietiging van het Roergebied en wellicht afsluiting van diverse gebieden. We wachten af en zijn elke middag en avond vol nieuwsgierigheid naar radionieuws en hopen dat nu voor Pasen met de moffen zal afgerekend zijn.

Einde deel III.

Bemmel omstreeks 1778

H.J. Versfelt

Omstreeks 1778 heeft de militaire ingenieur Herman van Hooff Bemmel en omgeving in kaart gebracht. Zijn kaart is vermoedelijk de oudste waarop dit gebied gedetailleerd wordt afgebeeld.

De Hottinger-kaarten

De kaart van Bemmel en omgeving werd vervaardigd als onderdeel van de grote kaarten-serie die bekend staat als de Hottinger atlas⁶. Deze kaarten zijn uit militaire overwegingen vervaardigd.

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) en de jaren daarna waren de krijgshandelingen voornamelijk gericht op het veroveren van vijandelijke en de verdediging van eigen vestingsteden en schansen. In de daarop volgende periode verschoven de krijgshandelingen echter steeds meer in de richting van een strijd tussen grote legereenheden te velde. Door deze veranderingen ontstond er bij de militaire overheid een toenemende behoefte aan gedetailleerde terreinkaarten. Vooral kaarten van het noorden, oosten en zuiden van ons land, de gebieden waar een eventuele aanval te duchten was, waren daarbij uit militair oogpunt van belang.

Dit leidde in het laatste kwart van de achttiende eeuw tot de vervaardiging van de Hottinger-kaarten. Deze serie handschriftkaarten omvat grote delen van

INGENIEURS GÉOGRAPHES MILITAIRES

Franse militaire ingenieurs bezig met een terreinopname. Een van hen kijkt door de vizierlineaal van de meettafel teneinde de ligging van een punt in het landschap te bepalen.

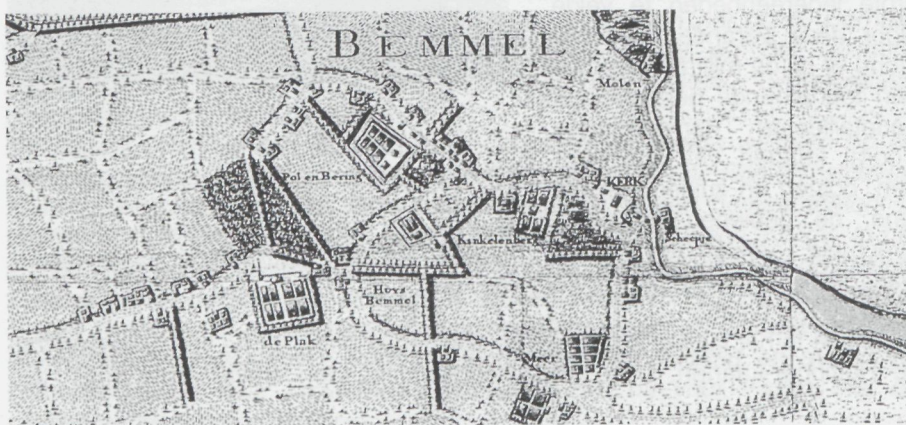
⁶ De Hottinger atlas is in het documentatiecentrum van onze kring ter inzage.

Gelderland en Overijssel en kleinere delen van Drenthe en Groningen. De kaarten werden vervaardigd door verschillende militaire ingenieurs, maar staan bekend onder de naam van de van oorsprong Zwitserse kapitein-ingenieur J.H. Hottinger, die in de laatste fase van de kartering de leiding over de werkzaamheden had.

De vervaardiging van de Hottinger-kaarten gebeurde in vier stappen. Tussen 1773 en 1783 werden als eerste stap de grote rivieren en een strook van ongeveer vijf kilometer aan weerszijde in kaart gebracht. De Waal, Rijn en IJssel hebben door de eeuwen heen een belangrijke rol gespeeld in de verdediging van ons land tegen vijandelijke aanvallen. Als tweede stap volgde tussen 1785 en 1787 de kartering van de Achterhoek, Liemers en Salland. Tussen 1788 en 1792 gebeurde dat met het oosten van Twente en het gebied langs de oostgrens van Drenthe en Groningen en tenslotte karteerden de militaire ingenieurs tussen 1792 en 1794 de stad Groningen en omgeving. De kaart waarop Bemmelen wordt afgebeeld is onderdeel van de eerste fase van de werkzaamheden. Hij werd omstreeks 1778 vervaardigd. Net als de overige Hottinger-kaarten is hij getekend op de grote schaal van honderd roeden op één Rijnlandse duim (1 : 14.400).

Bemmelen tweehonderddertig jaar geleden

Bemmelen was ten tijde van de karteringen door de militaire ingenieurs een klein plaatsje. Het aantal inwoners was gering, zeker in vergelijking met de huidige bevolking van bijna 13.000 personen. Interessant is het vergelijken van het toenmalige stratenpatroon met de huidige situatie. Daarbij moet wel in gedachten worden gehouden dat de Hottinger-kaarten van Gelderland de voor de huidige begrippen ongebruikelijke oriëntatie van het oosten boven hebben. Veel van de huizen in het dorp waren nog van hout en leem. Op het in zwart-

Deel van de Hottinger-kaart van Bemmelen omstreeks 1778.

wit uitgevoerde kaartje bij dit artikel is dat niet goed te zien, maar in de nieuwe atlas, die in kleur is uitgevoerd, zijn de stenen en de houten of lemen huizen en boerderijen te onderscheiden. In steen opgetrokken gebouwen worden daarin met rood aangegeven, de houten of lemen gebouwen met zwart of grijs.

Wat de Hottinger-kaarten, en daarmee ook die van Bommel en omgeving, zo interessant maken, is dat zij een beeld geven van het landschap aan de vooravond van de grote landschappelijke transformatie van ons land. Eind achttiende eeuw, ten tijde van de vervaardiging van de kaarten, was het oorspronkelijke landschap nog slechts in beperkte mate aangetast. De dorpen en stadjes lagen verspreid in een verder dun bevolkt gebied.

In de negentiende eeuw zou dit alles in sterke mate wijzigen. Wegen werden aangelegd en verhard, het spoornet kwam tot stand en kanalen werden gegraven. De bevolking groeide snel en bovendien nam de ruimtebehoefte van de stedelingen toe, nu het niet meer nodig was de bevolking van de steden, zoals bijvoorbeeld die van Nijmegen, binnen de beperking van de vestingwallen te huisvesten. Dit alles leidde tot drastische ingrepen in het landschap. De kaarten in deze atlas, en daarmee ook de kaart van Bommel en omgeving, geven ons een gedetailleerd beeld van het landschap vóór deze grote ingrepen.

De nieuwe atlas

De kaart van Bommel en omgeving is opgenomen in een enkele maanden geleden verschenen atlas met als titel 'Kaarten van Gelderland'. Deze atlas heeft een formaat van 33,5 x 24 cm (h x b). Hij bevat 23 kaarten en een tekstboek van 16 bladzijden, gezamenlijk in een omslag. De kaarten hebben een formaat van 33 x 65 cm. Zij zijn tweemaal gevouwen in de omslag opgenomen.

In deze atlas zijn naast zeventien Hottinger-kaarten ook zes onder leiding van Franse militaire ingenieurs vervaardigde kaarten opgenomen. Deze omstreeks 1812 vervaardigde kaarten, die ik bij mijn onderzoeken in de Franse militaire archieven te Vincennes aantrof, tonen een brede strook langs de grens van de Achterhoek en Liemers met Duitsland. Dit gebied was om onbekende reden niet als onderdeel van de vervaardiging van de Hottinger-kaarten gekarteerd.

In totaal tonen de kaarten in de nieuwe atlas de gehele Achterhoek en Liemers en het gebied rond Arnhem en Nijmegen.

Belangstelling?

Mocht u belangstelling hebben voor de nieuwe atlas dan kunt u deze bestellen bij de auteur van dit artikel, bij voorkeur per e-mail (versfelt1@kpnplanet.nl), onder vermelding van uw adresgegevens (naam, straat, postcode, woonplaats). U kunt ook per post bestellen (H.J. Versfelt, Julianalaan 1, 9461 BR Gieten). De prijs van de atlas, inclusief verzendkosten, bedraagt € 28,50. Voor verdere informatie zie de website: <http://versfelt-topografische-kaarten.nl/>

Internet wetenswaardigheden

Adri Stuart

Erfgoedcentrum Achterhoek Liemers

Het Erfgoedcentrum Achterhoek Liemers is ontstaan uit een fusie tussen het Achterhoeks Archief en het Staring Instituut. U kunt er onder meer terecht voor het uitzoeken van uw stamboom, gegevens over gebouwen, dorpen, steden en wijken, boerderij- en veldnamen, geschiedenis van kerken, verenigingen en families en het nalezen van oude kranten. Tevens beheert het Erfgoedcentrum een prachtige collectie beeldmateriaal en streekliteratuur uit de Achterhoek en Liemers.

Het Erfgoedcentrum Achterhoek Liemers beheert het archief van de acht Achterhoekse gemeenten Aalten, Berkelland, Bronckhorst, Doetinchem, Montferland, Oost Gelre, Oude IJsselstreek en Winterswijk.

Alle informatie wordt beschikbaar gesteld via de studiezaal van het centrum en via de website. De website is bereikbaar op: <http://www.ecal.nu>

Fort Pannerden en de Fortenmaand

Als u dit leest is de feestelijke opening na de restauratie van Fort Pannerden achter de rug (3 september j.l.). De opening is tevens de start van de landelijke Fortenmaand. Misschien hebt u er al wat van meegekregen, maar anders is het nu de gelegenheid om Fort Pannerden of een ander monument uit de Hollandse Waterlinie te bezichtigen.

Zie <http://www.fortpannerden.eu/> en <http://www.fortenmaand.nl/>

Archieven.nl

Op de website van [archieven.nl](http://www.archieven.nl) kunt u honderden kilometers archiefmateriaal doorzoeken. U vindt hier archiefmateriaal van 72 deelnemende archiefdiensten, meer dan 40 miljoen beschrijvingen van archiefstukken en de adressen van meer dan 2200 historische instellingen.

Zie <http://www.archieven.nl>

Aanwinsten

Het bestuur

De afgelopen periode hebben we weer aanwinsten voor de kring binnengekregen, waarmee we natuurlijk erg blij zijn. Deze keer waren het een groot aantal bidprentjes, foto's en tafels en kasten voor in de kringruimte.

Nogmaals hartelijk dank en bovengenoemde voorwerpen krijgen een plaats in ons documentatiecentrum in De Kinkel.

Historische Kring Bemmel

Bankrekening: Rabobank Bemmel 10.57.26.443

Internetadres: <http://www.historischekringbemmel.nl>

Kringlokatie: De Kinkel, van Ambestraat 1, Bemmel
Openingstijden: dinsdags 10 – 12 en 20 – 22 uur

Bestuur:

Voorzitter

G.Th. Bouwman
0481 - 462709

Brouwerslaan 13, 6681 EB Bemmel
voorzitter@historischekringbemmel.nl

Secretaris

vakature

secretaris@historischekringbemmel.nl

Penningmeester

A.J.G. van Rossum
0481 - 461856

Sandershof 6, 6681 BT Bemmel
penningmeester@historischekringbemmel.nl

Bestuurslid
(genealogie)

A.B.P.M. Stuart
055 - 5410637

Bakershoeve 106, 7326 DM Apeldoorn
adri@historischekringbemmel.nl

Bestuurslid
(documentatie)

M.J.P. Janssen-van Gelder
0481 - 464349

Dorpsstraat 8, 6681 BN Bemmel

Bestuurslid

M.G.A.E. van de Nieuwenhuijzen
0481 - 463660

Lidwinastraat 13
6681 AC Bemmel

Redactie:

De redactie werd gevormd door Gijs Bouwman, Maria Janssen, Maria Loonen, Nol van Rossum en Adri Stuart. Kopij en andere berichten voor de redactie kunnen worden ingeleverd bij de redactieleden.

Het email adres van Maria Loonen is: maria.loonen@planet.nl

Lidmaatschap Historische Kring Bemmel:

Deze uitgave wordt gratis verspreid onder de leden van de kring. Aanmelding kan geschieden bij het secretariaat. De contributie bedraagt € 15,00 per jaar; tweede en volgende gezinsleden betalen € 4,50. Cadeaubonnen waarmee u familie, vrienden of bekenden een jaarlidmaatschap kunt schenken, zijn verkrijgbaar bij de secretaris.

